

MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.
NEGYEDIK ÉVFOLYAM.

Második füzet.

1873.

Február.

I.

Ki volt a Krisztus?

— Schaff Filep new-yorki tanár felelete e kérdésre. —

Tizennyolc századdal ezelőtt élt egy megvetett nép keblében és távol földön egy Jézus nevű férfiú, egy ács fia; politikai befolyás, társadalmi állás, művészetben s tudományban való világi képzettség, vagyon- sőt hajlék és tűzhely nélküli férfiú. Nyilvános életbeli pályája csak rövid vala, mert éveinek virágában, mint Isten káromló, saját honfiai által keresztre feszítettett. Mindazáltal ez az egyszerű Rabbi, tanának és példájának hatalmával, anélkül, hogy saját vérén kívül csak egy cseppet is kiontott volna, egész csendben, a legnagyobb erkölcsi forrongást hozta létre, amelyről csak beszélhet a történelem; a leghatalmasabb és egyetlen tartós országot alapította, és a föld legműveltebb népei által most Isten fiának és világ Megváltójának ismertetik el!

E tény bámulatos és hasonlithatlan; dicsőségében el nem ért, és elérhetetlen! Felyülmul minden történeti eseményeket és messze

homályban hagyja a hősök, bölcssek, költők, tudósok, régi és újabb idők államférfiainak tényeit és műveit!

E tény megcáfолhatatlan és magok által a kételkedők és hitetlenek által el van ismerve. Ezt tagadni oly oktalanság, mintha valaki azt akarná tagadni, hogy a nap az égen van, az ember pedig a földön. Hallgassuk meg csak néhány elősmert lángeszű és nagy képzettségű férfiú szavait, kik a keresztyének egyszerü hitétől messze távolban állnak és Jézusnak felyül nem haladott s felyülmulthatatlan nagyságát mégis elismerik. G ö t h e, ki magát határozott „nem keresztyén“-nek tartotta, mint „egy világfit két próféta között,“ utolsó beszélgetéseinek egyikében így szól: „csak hadd haladjon szünet nélkül, folyvást előre a szellemi műveltség, hadd növekedjenek a természettudományok mindég szélesebb kiterjedésben és mélységben és az emberi szellem terjeszkedjék ugy, amint csak bír: mindazálta! a keresztyénség fenségének és kulturájának, amint az az évangyeliomokban tündöklök és ragyog, felibe emelkedni nem fog soha!“ I. Napoleon, miután fél Európát leigázta és ismét elvesztette, egyéb nevezetes nyilatkozatai között ezt is mondá: „Hiában kísérlem meg, hogy a történelemben olyan valakit találjak, aki a Jézus Krisztushoz hasonló lenne, vagy oly valamit, ami az evangyéliommal felérhetne. Sem a történelem, sem az emberi élet, sem az idők folyama, sem a természet élete nem nyujthat nekem oly valamit, amit hozzá hasonlíthatnék vagy ami által azt kimagyarázhatnám!“ S t r a u s s, az evangyéliomi történet legkiméletlenebb ellensége, kénytelennek érzi magát annak megismerésére, hogy „Jézusban“ a vallásos téren belől a legfenségesebb éretett el, melyen semmi jövendő tul nem mehet, hogy Ő a legfenségesb marad, amit mi, vallásos tekintetben csak ismerhetünk és gondolhatunk, az Ő, a kinek jelenléte nélkül a lelkiéletben tökéletes kegyesség teljességgel nem lehet!“ R e n a n, a francia Strauss, de tündöklőbb mint ez, jóllehet kevésbé tudományos, „Jézus életét“ következő ékesszóló jóslattal zárja be: „Bármí váratlant hozzon is a jövendő: Jézust soha semmi felyül nem mulja. Az ő tisztelete megszűnés nélkül felujul; története minden időben könnyeket fog előcsalni a szemekben, szenvedései meglágyítják a legnemesebb sziveket; min-

den századok hirdetendik, hogy az emberek fiai között nagyobb még nem született, mint a Jézus!"

A hitetlen nyilatkozatok Jézus életéről.

Az evangyéliomi történet vagy igaz, vagy hamis.

Ha lényeges természetfeletti vonásaiban hamis, akkor: vagy szántsándékos hazugság, vagy ártatlan képzelet—, más szavakkal: csalás vagy öncsalódás terméke.

A felelősség mindkét esetben, vagy magán a Krisztuson, vagy az apostolokon és evangyelistákon marad érte. Ennek következtében a hitetlenség álláspontján sokféle kísérletet tettek avégre, hogy a Krisztus életét előterjeszthessék. És e kísérletek, melyek a logikai lehetőség mértékét kimeríték, Celsustól fogva Renánig mind foganatba vétettek. Sőt úgy látszik, mintha az észbeli adomány, a tudományos képzettség, a lángelműség és az éles értelem minden eszközei felhasználtattak volna már azon merész vállalatban, hogy a názárethi Jézus történetének igazságát megerőtlenítsék, valótlanságát pedig megszilárdítsák. Olyan új phasisát a hitetlenségnek teljességgel nem várhatjuk, mely, ne az eddig napfényre hozott négy elmélet közül egyiknek vagy másiknak szükségből való ismétlése vagy módosítása volna. De a hitetlenség, épen úgy fenmaradand a vitézkedő anyaszentegyházban, mind az időknek végeig, mint a hit; és az ősi vár ellen intézett minden új támadás, annak védői által visszaverettetik és meghiusultában ama megújított bizonyosságot teszi szüntelen a Krisztus ígéréteinek igazságára nézve: „hogy azon a pokolnak kapui diadalmat nem vehetnek.“ — A mi célunk most csak az, hogy a hitetlen elméletek rövid megvizsgálására terjeszkedjünk ki.

Krisztus a csalás elmélete szerint.

A csalás vagy egyenesen Krisztusra, vagy tanítványaira vihető vissza.

I. A Krisztus legrégebbi ellenségei, a farizeusok és korának hierarchái és utánok a későbbi korszak egyes jelentéktelen írói, vádolták magát a Krisztust, hogy ő ámitó és istenkáromló volt, ki könnyen hívó tanítványaival azon véleményt hitette el, hogy ő Isten

fia és a világ idvezítője; holott önmaga tudta, hogy csak olyan ember, mint más. Ez esetben kénytelenek volnánk őt tökéletes ámitónak, csalónak nyilvánítani, aki az ámitásnak, épen ő tőle származott rettenetes elítélése által, önnönmagát ítélte volna el. És mégis, most már egyetemesen el van ismerve, sőt magok a hitelenek is azt vallják, hogy teljesen tiszta erkölcsi törvényt hirdetett, tökéletes szentségű életet élt s mind tudományát, mind életét a legnemesebb halállal koronázta meg.

Miképen lehetne már egy és ugyanazon jellem egyszersmind a legjobb és a legroszabb? Ez ellenmondás annyira teljesen összeegyeztethetetlen, mint az, hogy a fehér, fekete és a fekete, fehér. Miképen lehetett képmutató szemben a szegénységgel, üldöztetéssel és keresztrefeszítéssel, amelyeket ő, mint ez életben egyedüli jutalmat várhatott? Miképen játszhatta tovább e játékot, anélkül, hogy szerepéből csak egy szempillanatra is ki ne esett és saját jellemét megmutatta volna? Miként találhatott volna már ily nyomorult csalkép általános elfogadásra és nagyobb s becsesebb eredményt miképen érhetett volna el, mint emberi bölcsesség és erény azelőtt és azután valaha munkálni, vagy csak felfogni is birt?

E kérdések most és ezután felelet nélkül maradnak. Az előadott fölvetel logikailag annyira tarthatatlan és erkölcsileg annyira kártékony, hogy csak említeni kell és elég, hogy azonnal elítéltesék. Egy tudós sem fárasztja magát komolyan ennek keresztülvitelével.

II. Mások a csalás vétkeérti szavatosságot Krisztus első tanítványaira helyezik és úgy rajzolja őket, mint ravasz cselszöveget és szerencsés csalókat, kik a feltámadás történetét készítették és saját életüket is kockára tévén, elhitették azt a világgal.

De az első és utolsó benyomás, melyet az evangyeliomok elene állhatatlanul minden nyílt olvasóra gyakorolnak-, szerzőik mesterkéltég nélküli egyszerűsége és becsületessége. Tudományos képzettségüket, kritikai éles pillantásukat és világi bölcseségüket megtámadhatjuk, de meggyőződésök őszinteségét tagadni, — az lehetetlen! Ez minden soraikból kiviláglik, megerősítették épen a jelentéktelen részletességekben való némi ellentmondások által és megpecsételtetik saját vérökkel. — Göthe, aki bizonynyal

van oly hiteles és illetékes megítélője az irodalmi termékeknek, a milyen csak valaha élt, világosan azt mondja: „én az evangyeliomokat általában valódiaknak tartom, mert a bennök levő fenségesség tündöklése, mely a Krisztus személyéből származik, élő és ható, oly isteni nemű az, a mint csak valaha e földön az isteni megjelenhetett!“

Semmi indokot nem tudunk felfedezni, mely ez egyszerű galilaeiakat arra indithatta volna, hogy ily veszedelmes cselszövéstre vetemedjenek az egész világ ellenében. És vajjon összeesküvésök titkát miképen őrizhették volna meg? És mit kellene gondolnunk az azon korbéli értelmes zsidók, görögök és rómaiak felől, ha egy, képezetlen halászokból álló maroknyi csapat által magokat meg hagyták volna csalni? Vajjon a tharsusi Saul, oly könnyen bolonddá tétette- vagy vértanui életre csábította volna-e magát, ravasz hazugsága által épen azon embereknek, a kiket azelőtt szivtelenül üldözött? Ilyen és efféle kérdések legyőzhetetlen nehézségeket alkotnak, a melyeket semmi tudomány, sőt lángelműség sem birt eddigelé, vagy nem is bir soha kielégítőleg megoldani.

Valóban, tudományos csalás felvétele, a két lehető felfogás egyike- vagy másikában, sértés magának az emberi természetnek méltósága ellen, a mely azért is ösztönszerűleg visszaretten attól. E tétel tarthatósága képtelen dolog, miért is a hitetlenség az újab időben bizonyos ártatlan költemény felvételére szorítkozik.

A képzelmény szerénti Krisztus.

Az öncsalódás is ismét vagy magára a Krisztusra, vagy tanítványaira vitethetik vissza.

I. Az első alternatíva felveszi, hogy Jézus ábrándozó vala, ki maga is csalódott, nemes álmodozó volt, ki azt képzelte, hogy ő Isten fia és megígért messiás, — és a ki meghalt, mint e csalódás áldozata.

De az evangyeliom szerénti Krisztus nem mutatja leghalványabb vonását sem a fanatismusnak, vagy öncsalódásnak. Sőt épen ellenkezőleg, lehangolta és leküzdötte mindazon uralkodó anyagias eszméket és reményeket, melyek a Messiásban politikai reformátort és szabadtót vártak. Ő nyugodt, teljes önuralommal, egyáltalában

következetes, minden szenvedélytől és illetlen felindulástól ment, soha nem kételkedő, mindenkor bizodalmas, a kisértés és üldözés leghomályosabb óráiban önmagát meggyőző. A legbölcsebb feleletet adja minden bonyolodott kérdésre, nagy gyorsasággal; soha nem ítélt rosszul a személyek és viszonyok felett; nyilvános életének kezdetétől fogva végeig, ellenség és barát előtt, felsőség és nép előtt, a farizeusokkal és sadduceusokkal való vitában, ugy a tanítványokhoz, mint a sokasághoz intézett beszédeiben, Pontius Pilátus és Kajafás előtt állva, vagy a kereszten függve, mindenütt tiszta belátást és a szív érzeményei és kívánságai feletti tökéletes uralmat tanusította, — röviden, minden tulajdonságaiban épen ellenkezőjét látjuk az olyan emberek jellemző sajátságainak, kik öncsalódásban vagy valami szellemi zavarban szenvednek.

II. De talán tanítványai valának öncsalódásban, talán inkább megragadta őket mesterök életének s halálának, szavainak s tetteinek erkölcsi tökéletessége, mintsem az szabados volt, elannyira, hogy a róla alkotott fogalom önkénytelenül azon nemes hitre csigázódott, hogy valósággal ő az ó-szövetség megígért messiása és hogy ő az égből alászállott természet feletti lény.

Más szavakkal : az evangyéliomi történet párhuzamos a pogány regékkel (Strauss szerint), vagy a keresztyén legendákkal (Renan szerint), és így költeménybe vagy képzeletbe megyen át, s nem egyéb, mint valamely jámbor és felhevült képzelő tehetségnek és valóságos tények hibás felfogásának eredménye.

Ez a legfelfoghatatlanabb minden ál-elméletek közül; mivel Krisztus és apostolai erkölcsi jelleme nagy méltatásának tért enged. Krisztusnak e szerint valósággal rendkívüli személyiségnek kellett lennie, ha azon rendkívüli benyomás szerint, melyet okozott, határozzuk meg; egyszersmind azonban apostolait gyalázzák és hibáztatják, hogy a róla tett előadás alkalmával jámbor képzeletökben és csudálkozásukban a valódi mértéket átlépték.

De az evangyelisták kitünő mértékben szabadok műveiknek képzelet általi felékesítésétől. A legtárgyilagosabbak minden történések közt; saját érzéseik és vizsgálódásaik minden bevegítésétől tartózkodnak, különösen mikor a legindulatosabb jeleneteket, mesterök legádázabb üldöztetését és legmélyebb szenvedéseit be-

szélik el. Egyéniségök azon eseményekben tűnik föl, a melyekről eleve kijelentik, hogy azok legjobban beszélnek magok helyett, minden észrevétel vagy magyarázat nélkül. Menyire különböznek e tekintetben az apokryphus evangyéliomoktól, melyek telve vagynak a beteges képzelő erő legcsodásabb találmányaival!

E felett, teljességgel nem érthető, hogy az apostolok és evangyelisták, a kik bizony épen oly világos pillantással és épen oly egészséges itélettel bírtak, mint más figyelmes szemlélők, egy oly teljesen hamis felfogást sajátíthattak volna el, mint a minőt ez esetben némelyek feltenni szoktak. Miképen csalódhattak ugyanazon időben és ugyanazon módon oly sokan? Általában valószínű-e, hogy ötszáz személy, kiknek a feltámadott ugyanazon időben megjelent, ugyanazon álmodták légyen? És mindez nem gyermeki együgyűség és tudatlanság idejében, hanem a magas kultúra és kétkedő ítészet oly korszakában, oly földön és nép közt, hol a Jézus története mindenütt ismeretes vala, és körülvéetve a legelkeseredettebb ellenségektől, a kik igen serények voltak arra, hogy minden koronkénti csalást elterjeszsenek vagy világosságra hozzanak? Miképen térhetett meg a messzelátó, éles és buzgó Saul oly tökéletesen, egy üres költeményre? Mily hihetetlen dolog, hogy egynehány képezetlen halász sokkal magasztosabb és sokkal tökéletesebb élet- és jellemképet tudjon feltalálni, mint Róma és Görögország költői, bölcsészei és történészei? Ez esetben, mint Rousseau találóan megjegyzi, a költő nagyobb volna, mint hőse. Mert több kivántatik meg egy Jézust teremteni, Jézusnál. És miképen lehetett egy képzelt feltámadás, mely csak a tanítványok visionarius hitében létezett, vagy mint Renan mondja: „egy álom-látó nőnek szenvedélyében,“ alapja egy oly sziklaszilárdan álló intézménynek, mint a keresztyén egyház?

Épen e ponton török össze a regék és legendák felvétele; s kénytelenítették azon egyetlen alternativához folyamodni: „vagy igazság vagy csalás.“ Ártatlan képzelmény nem elég ott, hol a Krisztus feltámadása forog fent, sőt teljességgel nem a Lázár feltámadásánál is; a melyről Spinóza azt jegyezte meg, hogy az egész keresztyén rendszert elfogadná, ha a Krisztusnak e csudáját elhihetné, mert ez, mint legnagyobb, a kisebbeket mind magában fog-

lalná. Itt tehát Renan is, nem reménylve más szabadulást, eltér saját elméletétől és nem szégyenl a csalás silány felvételéhez menekülni, oly csaláséhoz, melyet t. i. Lázár és két nővére készített volna és a melyhez azután Jézus is alkalmazta magát, azon hiú reményben, hogy majd a hitetlen zsidók közt, ezen az uton, közhiedelemre juttatja a feltámadást, saját tetszése szerint. És egy ilyen Jézust, a ki készakarva a charlatant játszhatta, és az egyetemes közbecsület törvényeit kigunyolhatta, ezek ellenére Renan mégis úgy dicsér fel, mint a ki „a legnagyobb és legtisztább ember volt, a ki valaha e földön járt, és olyan, a kit jövendőben sem fog felyülmulhatni senki!”

Igy mutatkoznak az ál-elméletek teljesen hibásoknak, midőn a Krisztus nagyszerű megjelenésének magyarázatát akarják adni. Hívői képességüinktől több áldozatot követelnek ezek, mint maga az orthodoxya. A helyett, hogy a meglevő nehézségeket megoldanák, vagy azok számát kevesbíténék, még nevelik azokat, és a természet feletti csoda helyére egy erkölcsi szörnyszülöttet állítanak. Egészen azon iparkodnak, hogy épen úgy megrendítsék az emberek iránt való hitet, mint az Isten iránti hitet. Egymásnak ellentmondanak és egyik a másikat mindenkor megcáfolja. A hitetlenség, pályája bevégezése után utolsó phasisába jutván, oda látta magát kényszerítve, hogy a feltámadás csodájának bizonyosága ellenében ismét első és legkevésbé sem tisztességes alakjához térjen vissza és így azon megsemmisítő ítélet alá esik, melyet elébb a csalás silány felvétele fölött maga is kimondott volt.

Valóban, ez az egyetlenegy utolsó alternativa: az evangyeliomi történet vagy igaz, vagy orcátlan, gaz csalás, melynél maga a Krisztus játszotta az első szerepet. A ravasz, álnok farizeusok és sadduceusok, kik a legmagasabbra csigázott féltékenység és bosszúvágy szemességével figyeltek minden mozdulataira, észrevettek bizonyynyal mindent; megragadó beszédeit saját füleikkel hallották; csudáit saját szemekkel látták: mily örömet tagadták volna ezek azokat, és menekültek volna az újabb idők regeés legenda-elméletéhez; de nem voltak arra képesek, hogy saját érzékeik és a nép egyetemes tapasztalása bizonyosságának ellene mondjanak; és ezért vitték a Krisztus csudáit Belzebubra vissza

és feszítették meg őt, mint hitetőt és istenkáromlót. De a keresztyénségnek a zsidóság romjain történt feltámadása és győzedelme diadalmaskodó felelet lőn e rozszelkű rágalomra. A keresztyén történet okmányainak legújabb kritikai vizsgálása, egy unitarius tollából, e kikerülhetetlen végeredményre jut: „Csodálatos a Jézus jelleme; és aligha kevésbé csodálatos azon mód, melyben Ő az evangyeliomokban rajzolva van, célzatosság nélkül, a legkülönfélébb részletek rövid vázlatzerű előadásában, melyek egymáshoz sorakoznak, fölötte csekély vonatkozással lévén valódi következményökre és egybeköttetésökre és mégis befejezőleg egy összeset képet nyújtanak hasonlithatatlan erkölcsi szépséggel és világszabadító hatalommal — egy egységes képet, mely önmagával egyező, egészben véve öszhangzatos és a mely mégis önként fejlik ki, mivel (hogy ismételjem) az előadott részletek i g a z a k.“ Igenis, a Jézus története, szavai és csodái, megfeszítése és feltámadása megbizonyittatva a néptől és vezéreitől, barátától és ellenségtől, Heródestől és Pilátustól, zsidóktól és rómaiktól egyaránt; s előadva saját tanítványai által egyszerűségben és őszinteségben, mely minden félreértést kizár, hirdettette Jeruzsálemtől fogva Rómáig, elfogadtatva minden képzettségi fokú kortársak, megpecsételtette a vértanuk vére által; a leghatalmasabb következményeket vonva magok után, s hatalmukban érzettve és igazoltatva, mindenütt, a hol csak a Jézus neve ismeretes; — mindez a világ legjobban hihető története.

A történet Krisztusa.

Minél jobban vizsgáljuk az evangyeliomok szerénti Krisztust, annál inkább úgy találjuk, hogy az magában hordja legjobb önigazolását, miként a nap az égen, mely a maga lételét és sajátságait az által igazolja, hogy az égi sátorban mindeneknek világít, a vakokat kivéve. „Én vagyok“ — ugymond ő „ki magamról bizonyoságot teszek.“ Bármennyire különböznek is az evangyelisták a csekély részletességekben és előadásuk álláspontja és irányzatában: mindazáltal a különböző felfogások csak egy és ugyanazon Krisztust terjesztik elő. Máté, zsidó olvasók számára irván, azt bizonyítja be róla, hogy Ő Izraelnek új törvény adója és királya, a

kiben minden jóslatok beteljesültek; Márk eleven, gyors vonásokban rajzolja őt, a világhódító rómaiak számára, mint Isten hatalmas fiát és erős csodatevőt; Lukács, ki orvos és görög volt, úgy írja le őt a görögöknek, mint a betegek orvosát, gyermekek barátját, elveszettek megmentőjét, könyörületes és tökéletes embernek fiát; János, ki utoljára és minden népek s idők kerestyénei számára irt, a testté lett igének, az atya egy szülött fiának, ki testté lett és lakozott mi közöttünk, ki teljes vala kegyelemmel és igazsággal, evangyeliomát adja minekünk. De ezek nem ellenkező, hanem sokkal inkább egymást kiegészítő képei egy és ugyanazon személynek.

A synopticusok szerénti Krisztusnak lényeges ugyanazonsága általánosán el van fogadva. A synopticusai és jánosi Krisztusnak ugyanazonsága bizonyos csekély számú itések által megtámasztott ugyan; ámde az egyház egyetemesen soha nem kételkedett a felett és az egyszerű olvasó semmi különbséget sem fedez föl, mely a Krisztus jellemét és tekintélyét csak legparányibb mértékben is illethetné. A négy kanonikus evangyeliom az ő erkölcsi jellemének minden vonásait, küldetésének célját, földi életének főeseményeit valósággal az egymással való legtökéletesebb öszhangzásban adja elő. Ő mindazokban ugyanazon eredeti, következetes, büntelen és tökéletes lénynek látszik nyilvános életének kezdetétől fogva végezetéig.

Elsőben is az ő jelleme minden más embereké felett eredeti, a kiknek t. i. az eredetiség praedikátumára valódi igényök van. A történelem a Názárethi Jézussal párhuzamost nem mutat fel. A költők termékeny képzelő tehetsége ehhez hasonló jellemet soha nem teremtett, egy görög vagy római bölcsész sem állított fel soha oly tisztaságu és tökéletességü erkölccstant, melyet Krisztus nem csak tanított, hanem gyakorolt is. Minden más nagy tanítókról meg kell vallani, hogy hátra maradnak az ő erkölcsi eszményképektől; Krisztus több vala, mint az ő tudománya; az ő tudománya csak életének visszatükröződése. Az ő jelleme nem vezethető le korának szellemi és erkölcsi alapelveiből; sem a pharizeusok orthodoxiája, sem a sadduceusok liberalismusa, sem az essenusok mysticismusa nem szülhette őt, merőben ellentétet képez, mindezekkel szemben.

Ő Istentől jöve, és tanította a világot, mint olyan, ki a világnak semmit nem köszönhetett, semmit annak iskoláinak és könyveinek, semmit jó és bölcs férfainak. Jóllehet a világban és a világért élve, nem e világból való vala, hanem anyival tul a felett, mint az ég távolsága a földtől.

Krisztus jelleme továbbá mindvégig következetes. Nincs oly bölcs és jó ember csak egy is, ki többé-kevésbé következetlen ne volna, ki alkalmilag szerepéből ki ne esnék, a viszonyok nyomásának ne engedne, szenvedélye vagy pillanatnyi felhevülése által magát el ne ragadtatná, természeti gyöngéit el ne árulná; az erény ösvényén soha nem ingadoznék. De Krisztus, tudományában s életében ugyanaz, kezdettől fogva végig, barát és ellenség előtt, nyilvános és magán életben, cselekvésben és szenvedésben. Soha egy szót vissza nem vont, soha egy tettet meg nem bánt, sem bocsánatot nem keresett sem embereknél, sem Istennél. Nyugalma és derűltége soha meg nem zavarodott, soha nem érzette magát szerencsétlennek vagy levertnek és midőn pályáját bevégezte vala, legközelebbi barátai és tanítványai jelenlétében eképen szólhatott mennyei atyjához: „én dicsőítettelek téged e földön, és elvégeztem a munkát, melyet reám bízál, hogy azt elvégezzem.“

Ez Krisztus jellemének harmadik sajátos vonásához vezet bennünket, t. i. az ő büntelen tökéletességéhez. Bámulatra méltó jelenség és semmivel sem csekélyebb, mint erkölcsi csoda a bűnös világ közepette. Ádám esete olta soha nem volt emberi lény, a ki ment lett volna a bűn és vétek szennyétől. Azok, kik legtöbb alázatossággal és önismerettel bírnak, a legelsőek azok között, kik saját tökéletlenségöket érzik és megvallják. Képzeljünk el csak egy Mózeszt, Dávidot, Pált, Augustinust, Bernhardot, Luthert és Kálvint, menyire kitüntek a közönséges emberfiak felett, nem csak szellemök és kegyességök, hanem épen anyira Isten előtti saját tökéletlenségök és vétkökről való mély meggyőződés által. Magoknál a pogányok közti legjelesebbeknél meg van ugyan ezen jelenség, minő pl. Sokrates, Plato, Seneca, Epictetus, Plutarchus és Márk Aurelius.

De Jézus absolut kivétel az általános szabály alól. Birván a legérzékenyebb erkölcsi szelid érzéssel, a legbensőbb lelki rokon-

szenvvel, e mellett a romlott világ elfajult nemzetségének közibe helyeztetve és kísértve, mint mi, sőt jobban, mint mi, hitetlenség, háládatlanság, gonoszság, megtagadás és árulás által: mind e mellett szeplőtlen tisztaságát megőrizte mindvégig, soha nem boszszankodott úgy, mint más emberfia, nem hibázott szóval vagy tettel, mennyei atyjával való benső egyességéből nem esett ki soha, megváltói hivatásához mindenkor hű maradt, egyedül az Isten tiszteleteért és a világ üdveért élt, tökéletes mértékben egyesítette a fönség és alázatosság, az erő és szelidség, a szigor és jóság, a tetterő és önmegadás, a cselekvő és szenvedő engedelmesség ellenkező adományait, egészen a keresztnék haláláig és a tökéletes emberiség mintaképét tárja elő egyetemes követés végett.

Ha ez vala a Jézus jelleme, — melyet ki is tagadhatna? — vajjon miképen utasíthatnánk vissza a legdurvább következetlenség nélkül az ő személye és műve feletti saját bizonyágtételét és vonakodnánk bámulatos igényeit elismerni, melyek bizonyynyal minden más szájból származva, mint silány istenkáromlás, egyaránt kárhoztatásra méltók lettek volna, de a melyek az ő ajkairól a benső igazság egész hatalmával hangzanak felénk. Sőt, mivel ő a legbölcsebb és legszentebb vala az emberek fiai között, ezért kellett valósággal annak lennie, akinek magát vallotta, t. i. Isten fiának, megígért Messiásnak s e világ Idvezítőjének.

A profétzia Krisztusa.

Jóllehet az égből jött, határozott állást foglalt Krisztus a földön, és mint az egész világ embere, „valóságos ember és valóságos Isten“, nemzedékének minden sorsával össze van fonva, fényét a mult századain keresztül vissza, s előre a jövőndő minden nemzedékeire lövelli szét.

Tagadhatatlan tény, hogy Krisztus idejében a zsidó nemzet, teljes volt a Messiás várásával; és e várakozás, bár testiesen félreértve és hamisítva lón, az ó-szövetségi írásokban gyökeredzett és nyert megerősítést. A jövőndölések és typosok hosszú sora, szakadatlan vonalban húzódik az ember elestétől fogva a Krisztus megjelenéséig és szüntelenül néz nem csak a választott népnek, hanem a népek egész családjának is végleges váltsága felé. Jólle-

het alakban különbözök s a beteljesedésre nézve sokféleképen tért hagynak e jövendölések és typosok: mégis egységesek és következetesek ezek szellemökben s végcéljokban, és végre csudálatosan megerősítettnek a tényleges beteljesedés által. A kigyó széttaposásáról elő-evangyeliom, a Nóénak, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak, Dávidnak és királyi házának adott ígéreték, a gyógy-erejű érc kigyó jelvénye a pusztában, a naponkénti áldozatok, a szövetség sátorának és templomnak célzatos és félreismerhetlen jelképi-sége; az ígéreték egy jövendő nagy prófétáról és törvényadóról, Sion szelid és alázatos királyáról, annak a nép büneiért való szenvedéséről, felmagasztaltatásáról és örökké való országáról, legmagasb és legmélyebb értelmökben mindnyájan a názárethbeli Jézushoz, nem pedig más személyhez vezetnek a történelemben. Ézsaiás, a próféták fejedelme és evangyelistája, könyvének utolsó huszonzét fejezetében oly tökéletes képet fejt ki a Messiásról, hogy csak a dogmatikus előítélet által megvakítottak ismerhetik itt félre Idvezitőnknek vonásait engesztelő halálában és dicső győzedelmében. És végre úgy látszik, hogy a bizonyosságot kétszeresen megerősíti, közvetlenül Krisztus előtt, az ő nagy elődje, (kinek történetisége felett senki nem kételkedik), mint az ó-testamentom személyes megtestesülése, midőn saját tanítványait Jézushoz, mint Istennek ama bárányjához utasítja, és azután elenyészik, miképen a hajnal a feltámadó nap fénye előtt enyészetbe tér.

Krisztus úgy ismerte magát és úgy tett bizonyosságot magáról, mint a megígért Messiásról, kiről Mózes és a próféták irtak; magának igénylé a Messiás minden előjogait és belöltötte minden kötelezettségeit; ugyancsak önmagára talált az isteni könyv minden lapján. És bizonynyal, Ő az ó-szövetség világossága és élete; nála nélkül egy bepecsételt könyv volna az mind e mai napig, ő benne nyitott az meg. Azon csodás megegyezés, mely van a profétiai Krisztus és a történelmi Krisztus között, jogosan úgy tekinthető minden időben, mint az ő isteni jellemének és isteni hivatásának legerősebb bizonyítéka, és ez sok gondolkozó és nyomozó lélek megtérésére vezérlett. Lehetetlen azt úgy oldani meg, hogy ez összhangzat csupán esetleges megegyezés vagy pedig természetes

sejditő tehetségre és emberi éles pillantásra vihető vissza. Mert mégis csak az isteni lélek kizárólagos előjoga a messze jövőt előre tudni és kezdettől fogva végig kimagyarázni.

De a profétiai és typicus Krisztust nem csak a zsidó vallás határaiban találhatni fel; nyomára találunk, habár csekélyebb világossággal, az ő földöni megjelenése előtt magának a pogány világnak gondviselészerű vezetésében is. Ő minden népek óhajtozása. Görögország polgárisultsága és irodalma, Róma politikai hatalma és államjoga épen úgy készítették neki az utat, mint a zsidók theokrátiája. A görögnyelv legnemesebb feladata az vala, hogy az evangyeliom arany almájának felszedésére szolgáló ezüst rostély legyen. Nagy Sándor hódításainak és minden népeknek a római kormánypálca alatti egyesítésének főrendeltetése az vala, hogy így a népek közötti válaszfalak leromboltassanak és azok egy egyetemes vallásra előkészítettessenek.

A görög egyházi atyák joggal ismerték fel azon egyes igazságokban, melyeket a régi költőknél és bölcsészeknél találtak, az előtörténelmi Lógosz világosságának szikráit. Plátó félreismerhetlenül Krisztusra vonatkozólag jósolt, midőn az igazat leírja, mint „olyat, aki igazágtalanságot nem követ el, mégis a legnagyobb igazágtalanság látszatával bir, hogy az ő igaz volta megpróbáltassék a gonosz látszat és annak következményei között való rendületlen kitartás és a halálig való állhatatosság által,“ és midőn ő eleve azt mondja, hogy ha egy ily igaz valaha a földön megjelenne, „megostoroztatnék, kinpadra vonatnék, bilincsbe veretnék, szeme világától megfosztatnék és miután minden lehetséges méltatlanságot elszenvedne: egy oszlopra szegezetnék.“

Magok a pogány mythologia, Avatar és Nagy-Lama, a brahmissmus és buddhismus lélekvándorlásai és Nirvana, Görögország és Róma isteni megtestesüléseinek és emberi istenüléseinek hibás képletei, jelvényei és költeményei között az idvesség nagy titkának: „Isten jelent meg a testben,“ testies anticipatioit és torzképeit felismerhetjük. Az emberi szivben levő amaz elolthatatlan vágy kifejezései ezek az istenivel való egyesülés után, az emberi lélek kísérletei, amely a homályban az ismeretlen Isten felé nyul, ki csak a Krisztusban lesz nyilvánvalóvá. A pogányság elveszett

fia az elesettség életében eltékozlotta az ő örökségét; most már vissza emlékezik az atyai házra és készül ahhoz töredelmességben és hitben visszatérni. Ekkor az atya több mint fele utján elébe jön és szeretettel gazdag szívéhez vonja őt. Tertullian a nemesebb pogányokra tekintve oly emberi léleknek bizonyoságtételeiről beszél, mely született keresztyén (testimonia animae naturaliter christianae) azaz: mely a keresztyénségre teremtetett és rendeltetett és amely a legvalódibb és legnemesebb ösztön adatván belé, az egyedül igaz Istenhez fordul, mint a delej a földszarka, mint a virág a nap felé.

Eként van az ó-történelem egész jelentősége Krisztusban bezárva. Betölti úgy öntudatlan mint az öntudatos jövődőléseit s typusait a multnak, Isten előkészítő kijelentéseit és az emberi szív sejtését és sovárgását. Oly sokat magában foglaló értelemben áll ez, hogy azoknak nem felbontása, hanem betöltése végett jött. Lennau szépen fejezi ezt ki Savonarolájában:

„A sovárgás, mely égre figyelt,
A Megváltó után hajdan,
Mely prófétai szivekből kelt,
Az árva föld fájalmában.“

„A sovárgás, mely sok időn
Isten felé szállt itt alant,
Mint ének, ima, panasz, köny,
Máriává lőn és fogant.“

Krisztus és a keresztyénség.

Valamint az ó-világ bevégződésénél, úgy az ujvilág kezdődésénél is Krisztus áll. Ő a megjelenése előtti történetek megérett gyümölcse, és a megjelenése utáni történetek termékenyítő magva egyszersmind. Nemünk minden életrajzában Ő a forduló pont, a mult dicsősége és a jövő reménysége. Krisztus és a keresztyénség szétválaszthatatlanok; a keresztyénség előnyei a Krisztus előnyei; ő annak megalapítója és örökké jelenlevő feje, és ha a keresztyénség nem enyészhetik el, az az oka, hogy Krisztus él, aki ugyanaz tegnap, ma és mindörökké.

Tizennyolc századon keresztül szilárdan és rendületlenül állott fen a keresztyén egyház, csapkodtatva ugyan minden irányu széltől és vihartól, mégis annál jobban erősödve és hova tovább terjeszkedve; ami Krisztus állandó bizonyágtétele, arranézve, hogy igéjével táplálja, életével élteni, hogy minden égöv alatt az ő dicsérete énekeltek, az ő életadó halála hirdettetik minden szentvendégségben, és feltámadása minden megújuló vasárnappal ujjlag ünnepelettik. A keresztyénségnek vezérszerepe volt az ujjabb történet minden nagy és üdvös mozgalmaiban; a szétomlott római birodalmat megújította, az északi barbárokat polgárosította, a tizenhatodik század reformációját létrehozta, ádá törvényeket eltörlött, a háboru rettenetességeit szelidítette, erőszakot és elnyomást megzabolázott, az igazság és emberriesség lelkét öntötte a felsőségbe és társadalomba, hogy a szegények és szenvedők jogait képviseljék, erkölcsi reformot és haladást hozzanak elő, és főeszközlője s előmozdítója mind annak ami jó és becses és modern polgárisultságunkban tartóssággal bir.

Az emberi természet bizonynyal még most is oly romlott, mint régtől fogva, beszennyezve ugyanazon terhekkel, látogatva ugyanazon szükségekkel, nyomatván ugyanazon gondok által, mint az ó-időkben; de ha csak a legalacsonyabb hasznossági álláspontot veszszük is, Franklin Benjáminnal, Payne Tamáshoz irt böles levelében, így szólhatunk: „az ember elég rossz, noha birtokában van a keresztyénség, de sokkal rosszszabb lenne anélkül; azért ne ereszd szabadon a tigrist!“ Ami mindenkor rossz és kárhozatos, az lesz az a keresztyénség dacára; ami mindég tiszta és szent és arra van irányozva, hogy az erényt, boldogságot és békét előmozditsa: legnagyobb részben a Krisztus és az Ő evangyelioma közvetett vagy közvetlen befolyásának köszönhető. És mindazon reményeink, melyekkel talán nemünk jövendőbeli előhaladása és jobbulása iránt viseltetünk, Ő benne nyugosznak, aki az ő jó és szent Lelke által egyedül képes az óhajtott békesség országát létrehozni, midön

„a föld éggé olvad át és az ég földdé;

Egy ország lesz, öröm s egység örökké!“

Sőt jóllehet minden felől mély romlottság veszi körül, mind-

azáltal Krisztus folyvást tovább működik és ellene hat, s a béke-ség és Isten előtti kedvesség tekintetében, hivatását az emberek fiaiban tökéletességre viszi. Ki mérhetné meg azokat a zabolázó, nemesítő, boldogító, megszentelő hatásokat, amelyek napról napra, óráról órára, a Krisztus példányképétől származnak, amint az a szószékekről hirdettetik, az iskolákban tanittatik, a bibliában olvastatik és követőinek életében előtárul. Bár mennyire el vannak is válva a keresztyének a tudomány, alkotmány és isteni tisztelet pontjaiban: de az ő felmagasztalt urok iránti odaadásban és szeretetben egyek, nyervén e szent ösztönt attól, és igyekeznek, bár mindenkor erőtlenek is, a tökéletesség azon célját, melyet Ő elibök kitüzött, elérni.

A keresztyénség ezen egysége a legmeglepőbben nyilvánul a keresztyén hymnologiák megmérhetetlen kincse által, melyeknek áldásdus befolyása alig méltán megbecsülhető. A mint máshol kifejezém: „A Krisztusról való ének a szent költészet templomában a legszentebb. E szentélyből minden kétség számüzve van; itt meglágyulnak az érzékiség, a kevélység és tisztátalan becsvágy felindulásai, bűnbánat könnyeivé, hit örömévé, szeretet ösztönévé, reménység kívánságává, a menny előizlelésévé olvadván; itt a vitázó egyház és theologiai iskolák czivódásai elhallgattatnak; itt az őskor, középkor és újabb idő énekeseit hallja az ember a keresztyénség minden részeiből, — mély elméjü theologusok, kitünő püspökök, szerény szerzetesek, hívő predikátorok, kegyes világiak, szent asszonyok egyesülnek, hogy az egyetemes idvezitőt egy ajakkal közösen imádják. Minden idők, nyelvek és vallástételek témája Ő, az isteni öszhangzat, melyben minden emberi egyenetlen hang felolvad, az élet minden homályos talányainak megfejtése. Mily bizonyosság ez ama nagy titokra nézve: Isten jelent meg a testben és a szentek egységére nézve! Hol van oly emberi lény, ki minden nagyságával és jóságával ily dicsének-folyamot nyithatna fel, mely folyvást mind jobban szélesbül és mélyebbedik nemzetségről nemzetségre a földnek utolsó határáig?!“*)

*) Lásd: „Christ in Song.“ New-York. 1868: előszavában.

Krisztus és az emberi szív.

A keresztyén egyház 18 százados tapasztalása megújúl napról napra az emberi lélekben, mely saját boldogsága kérdésével foglalatoskodik. Mi az isteni gondviselés által a bűn és halál világába állítottunk, Isten képére teremtette, a legnemesebb erővel felszerelve, a végre rendeltetve, hogy a teremtés profétái, papjai, és királyai legyünk, betöltve az igazság, boldogság és béke utáni olthatatlan vágy- és törekvéssel; mégis e földhöz bilincselve, mindig elvonatva saját eszményunktól az érzéki szenvedély és önös kívánság által és körülvéve kísértetekkel, kívül, belől. Mi, kik Isten fiainak szabagságára születünk, a bűnnek szolgái vagyunk; mi, kik halhatatlanságra és dicsőségre rendeltettünk, kénytelenítettünk szenvedni és meghalni; az égből jöve, sirban végződik életünk és a porba térünk vissza.

Ki oldja meg éltünk e titokteljes talányát? Ki töri szét a sötétség lánczait? Ki veszi el adósságunk terhét? Kicsoda szabadít meg minket a bűnnek kárhozatteljes rabságából? Ki hoz ami nyugtalan lelkiismeretünkben maradandó békességet? Ki ad erőt a kísértetek ellen és képesít arra, hogy dicsőséges hivatásunkat betöltsük? Ki tölti bé Isten és emberek iránti szeretettel lelkünket? Ki tartja fen bennünk az emberről való azon hitet, hogy Istennek képe, és a legnagyobb romlottság és elfajulás között is tárgya az ő kiváló gondoskodásának? Ki őrzi meg számunkra a reményt és bátorságot, midőn földi kilátásaink elenyésznek, legdrágább barátaink elválnak tőlünk és a jövő homályosnak és nyommasztónak látszik? Ki oszlatja el a sir félelmét és ki tanítja nekünk azt, hogy a halált vidáman nevezzük oly követnek, ki bennünket egy magasztosabb és jobb világba hiv el, oly világba, hol a föld minden talányai feloldatnak a menny világosságában és gyönyörében?!

Mindezen kérdésekre, melyeket a divat balgaságai, a kék mámorai, a gazdagság vagy ismeret utáni kóros vágy mulólag elhallgattatnak, de a melyek elébb vagy utóbb ismét megragadják minden komoly lélek figyelmét ellenállhatatlanul — mindezen kérdésekre csak ez az egy felelet van: „Uram! kihez mennénk? örök

életnek beszéde vagyon tenálad és mi elhittük és megesmértük, hogy te vagy ama Krisztus, az élő Istennek fia!" (Ján. 6, 68—69.) — Apostolok és evangyelisták, vértanuk és hitvallók, egyházi atyák és reformátorok, mély elméjű tudósok és tudatlan rabszolgák, hatalmas uralkodók és alacsony alattvalók, kipróbált férfiak és ártatlan gyermekek — mind, mind e nagy és mindent befoglaló kérdésen nem a Mózes, nem a Sokrates, nem Muhammed, nem a bölcsészet, nem a művészet vagy tudomány által történő váltságot, hanem a Krisztus által való váltságot értik, ki ut, igazság és élet. Ő és csak egyedül Ő minden sebre balzsam, minden gondra enyhület, minden kétségre nyugtatás, minden bűnre bocsánat, minden kísértetben erő, minden harcban győzedelem; Ő és csak egyedül Ő csilapíthatja le halhatatlan lelkünk végnélküli fohászkodásait. Krisztus nélkül az élet egy áthathatlan titok, Ő benne dicsően van megfejtve. Ő kivüle semmi más nincs, mint scepticismus, nihilismus és kétség, Ő benne bizonyosság és béke e világon és örök élet a jövőben. Sziveink Krisztus számára teremtvék és „nyugalom nélkül vannak, mignem Ő benne megtalálják nyugalmukat!"

Németből: **Rác Károly.**

II.

Néhány szó a magyar ref. egyházi énekügy érdekében.

A Prot. e. h. és Isk. lap mult évi 35, 40 és 41. számaiban több szerzőtől s különböző címek alatt jelentek meg cikkek, melyeknek alapanyagul a magyar ref. egyházi énekügy szolgált. — A tiszta meggyőződés hangján írott sorokat lelki élvezettel olvastam s jól esett tudnom azt, hogy nem én vagyok utolsó, kinek e tárgyban ezelőtt néhány évvel közölt cikkei szintén azon elvből indultak ki bizonyos tekintetben, mely ama cikkeken veres vonalként átvonul. Vannak tehát még, bár felette kevés számmal, kik énekügyünkről meg nem feledkezve, annak érdekében apostoli tüzzel és lelkesedéssel emelnek szót. Sok helyes, s okadatolt nézetekkel találkoztam a cikkeken, s végtelen öröömre szolgált az alkalom, mely intett tovább fűzni e részben az eszmék láncolatát.

A szavak, miket ügyszeretéből s eszmetársítás okáért elmondandok, kétes, nem hangzanak-e el eredménytelenül a pusztában; mindegy

a nemes törekvés s jó szándék meg van, s ez nem egyéb, mint használni az ügynek, melynek 30 év óta hű sáfárja vagyok.

A 35. sz. közlött cikk írója, kellő tájékozással s alaposággal részletezi az énekzene nagyszerű beható erejét az egyéni indulatokra. Sok részben van igazsága, de nem leendő felesleges megjegyeznünk, hogy „nincsen szabály kivétel nélkül“.

Hogy a valódi lelki ihlettséggel párosult szabályos templomi ének-lés, a lélek és szív magasb érzelmeinek nemesítésére, erősítésére végtelen befolyással van, ez tagadhatatlan; de szerintem ez bizonyos feltét alatt eshetik meg. A zene, legyen az tisztán szóbeli, vagy hangszeres, akár a kettő egyesítve, az egyéni változó kedélyre, vagy lelkiállapokra éppen olyan, mint a tavaszi áldásos eső a tenyész-életre; essék az hideg, merev sziklákra, vagy hulljon mivel szántóföldekre: az eredmény mindig ellentétes; az erkölcsi élet vagy az érzelmek világában az énekzenének csak ott van ereje döntőleg s nyomatékosan hatni, hol a társ indulatok már gyermekkorban öntudatosan kifejlesztettek; ha ez nem történt, ott az alsóbb foku s illetőleg érzéki érzelmekre lehet pillanatnyi hatása, de tartós, benmaradó egyáltalában nincs, mint a merev sziklákra hullott langy esőnek nem lehet.

Menyiben van a zenének egyeseknél nemesítő ereje, szabad legyen azt a zenetörténelem után a századok távolából egy példával igazolni, Néróban. — Ez a szörny a zenét igen kedvelte s gyakorolta is, anyira, hogy a napnak egy bizonyos részét annak szentelte s mégis mily átkos emléket hagyott fön maga után?*) De nézzük közelebről azokat, kiket a mai kor „művész“ címmel tisztel meg. Vegyük figyelembe, mit a „Szellemi Omnibus“ élcus írója, munkája 3. kötet 15. lapján mond: „Sajnos, hogy a művészek, meghaladva még a költészek és rögzött tudósok dolyfét is, gyakran kamaszkodók és kizárólag saját művészetüknek hódolva minden egyéb dolgokban anyira tudatlanok, hogy soknak közülök szivesen kitérünk utjából.“ Igazságos jellemzés. A művész urak, még ha voltaképen nem azok is, de azoknak szeretnek tartatni, gyakran elragad-

*) Reliquam diei partem, per organa hydraulica, novi ignotique operis circumduxit. Sweton. In Nerone. — Ide vonatkozólag olvasható még Forkel Allgem. Geschichte der Musik. I kötet, V. fejezet, 485. lapon: „Unter allen Römischen Kaisern hat keiner seine Neigung zur Musik so weit getrieben als Nero. Den grössten Theil seiner Zeit wandte er auf den musikalischen Unterricht, den er von einem gewissen Terpnus empfing, der für den besten Lyra und Harfenspieler seiner Zeit gehalten wurde. Im dritten Jahre seiner Regierung erschien Nero auf dem Theater zu Neapel als Sänger. Über den Beifall, welchen man in Neapel seiner Stimme gab, war er so vergnügt, dass er dadurch eine wahre Zuneigung zu dieser Stadt bekam, und sie stets den übrigen Städten seines Reiches vorzog.“ stb.

tatva a világi hiu dicsőségtől, tulbecsültetés és tömjénezéstől, sokszor hozzáférhetlenek s mások irányában oly sajátzerű magatartással bírók, mintha nem is földi szülöttek volnának. Olvasható sokszor arcaikról a gőg, az öntulbecsülés, büszkeség, mások lenézése; óh a művészeknek saját régiójok van, közönséges halandó oda nem közelíthet.

Ha tehát a zene erkölcsnemesítő tulajdonnal bírna, akkor nem volnánk kénytelenek tapasztalni ily ellentéteket az erkölcsi téren épen azoknál, kiknek a zene beható erejénél fogva a legszebb erkölcsi példányként kellene feltűnniök.

Az egyházi éneklés is voltaképen csak egy egyszerű eszköz, s kiválszólag egyeseknél, a buzgóság s vallásos érzület fejlesztésére, és nem tételezi föl azt, hogy csak is azon gyülekezet vallásos, mely szépen énekel, mert vannak oly felekezetek is, melyeknél egyházi éneklés nem létezik, de azért a gyülekezet saját hitelvei szerint eléggé buzgó és vallásos, azonkívül kifogástalan erkölcsi élettel bír; más részről találhatók olyanok is, hol az éneklés eléggé gyakorlatban van, de a vallástalanság és erkölcsi sülyedés is napirenden. A nép közt igen kevés öntudatos éneklő van, némely része énekel pusztá szokásból, a nélkül, hogy szíve érezné azt, mit a száj hangoztat. Így énekelhetett azon bizonyos egyén is, ki a szérüről orzott életneműt vivén szekerén, utközben ama régi éneket hangoztatá: „Engem igazgat az egeknek ura“ — „De hallja kend, mondá egy öt távol kísérő felügyelő: nem jól igazgatja kendet az egeknek Ura, — hanem majd elvezetem én oda, a hova kell.“ — A szenvedők, a keseredett szívűek, a nehéz keresztetek alatt nyögők, inséggel, betegséggel küzdők, az élet terhei alatt roskadozók, a családi életből mintegy kizárt kitaszított embertársaink azok, kiknek megtört lelkük, nehéz és válságos körülményeik közt, az isteniszteletben keres és talál vigasztalást, enyhülést és megnyugtatót; ilyenek énekelnek szívből s lélekből, nem pusztá szokásból vagy egymás elleni énekversenyzésből.

A régibb időkben legkevésbé sem volt feltűnő, ha valamely egyházban az éneklés nem gyakoroltatott. Az utóbbi helv. vallástétel 23-dik cikke azt tartja, hogy ne kárhoztassuk azon egyházakat, melyekben istentisztelet alkalmával az éneklés szokásban nincs.

„Non enim habent — ugymond — commoditatem canendi omnes ecclesiae.“

Arranézeve, hogy valamely gyülekezet lelki ihlettséggel párosult éneklésű legyen, szükséges, hogy annak tagjai józan és lelki vallásossággal bírjanak. E részben első és főkéllék, hogy a tagok gyermek-korukban a legelső mozzanattól kezdve, vallásos irányban neveltessenek s pedig feddhetlen életű, nemes erkölcsű és gondolkozású szülék, tanítók s nevelők által. Ki valaha néptanító volt, tudhatja s tapasztalhatta, hogy a népszülék, — olykor a középosztályiak közt is van számtalan példa — nagy

részben olyanok, kiknek maguknak is szükséges volna a nevelés; mert a tiszta vallási és erkölcsi fogalmakon nyugvó nevelésről ismeretök szűk-körü és korlátolt. — Gyermeküknek megadják ugyan a testi nevelést, olyat a milyet, szellemi kiképzetésüket pedig bizzák az iskolákra, az egyházra; holott, mikor már az iskola átveszi szellemi képzés végett a növendékeket, azok nagy részben testileg, lelkileg megrontvák, megmérgeztetik.

Az iskolák, ha azoknak vezetésével magas gondolkozású, tiszta erkölcsű tanítók vannak megbizva, a növendékek kellő neveltetésére megtesznek mindent, mit csak tenni képesek; de hány — egészen az önfeláldozásig hű tanítónak tétetik tönkre működése a szülei s más rosz példák által? Szerintem a szüléket is kellene sok tekintetben nevelni, hogy jó eleve ők vessék meg nemes példájuk által gyermekeiknél a további kiképzés alapját. De itt azon kérdés merül föl, mi módon volna lehetséges a szüléket nevelni? Mielőtt e kérdés általános megfejtését a szakértők megadnák, itt röviden csak azt említjük föl, miről szó van, t. i. mikép lehetne a szülék oly irányu neveltetését eszközölni, hogy gyermekeiket az első momentumtól fogva biztosan, határozott irányban tudnák nevelni, e kérdés sok oldalú megfejtése célunkon kívül esvén, csak árnyvonalazni kívánjuk.

Tudjuk, hogy a gyülekezet tagjai nagy részben mint szülék is gyakorolják az istenitiszteletet; a szószékből tehát egyebek közt olykor a gyermek-nevelésről, szülei szoros kötelességek felől is hallhatnak oktatást, ha t. i. az Ur háza látogatását nem hanyagolják el. De a szószéki tanításoknak, nem mondjuk hogy általában, van egy hiányuk, ha ugyan annak nevezhető, s ez abban áll, hogy a népet gyakran nem azon fontos élettani szempontból oktatják, a melyből kellene azt tenniök; a szószéki tanítás tartalma inkább száraz dogmai, mint erkölcsi s némely szónokok által oly beburkoltan, anyira mesterkéltné kifejezésekkel adatik elő, hogy az egyszerű nép hallja ugyan, de nem tudja mit tesznek ama virágos beszédek, vagy mik azoknak valódi jelentőségük. Hogy ez régen is így volt, igazolja az „Óramutató“ jeles írója, ki a többek közt azt mondja:

„hogy nálunk bizonyos neme az izetlenségnek tapasztalható a papolásban. Gyakran ugyanazon egy quintán vagy octáván megy az egész predikáció végig, s kellemetlen monotonivá válik; papjaink közt némelyik ugyanazon egy, legfelebb egy pár testmozgásra szorítja actióját, vagy a szószékben mozdulatlan kapaszkodik. De legtöbb hiba a tartalom és beszéd alkalmazásában történik. Itt népszerűség és népies fogalomhozi alkalmazkodás végett gyakran költői és stilaris virágok fellengzenek a hitszónok beszédében, pompáznak abban erkölcsstanítás helyett elkoptatott szólásmódok, tartalmatlan szóhalmazások“ stb. Végre azt mondja:

„Ne feledjük, hogy a papolásban a főcél: népszerűség. Salus populi

inter concionandum suprema lex esto“. És ezen népszerűség, szintoly nagy bölcsesség, mint a milyen idves, mert mit egyszerüen nem birsz eléadni, azt vagy nem érted, vagy csak sophisma; a jól dolgozott népszerű tanítást mindenkor örömmel és épüléssel hallgatja mivel és nem mivel“ stb.

Azt mondjuk ezekre, hogy időnkben is sok igaz rejlik ez itt elmondottakban. A sopánkodásnak vége hossza nincs, panasz panaszt ér, „a templomokban üresek a helyek, nem látogattatik az Ur háza, mint kellene“ ezeknek kevés alapjuk van, szóljanak csak az illetők hiveikhez, azok fogalmához alkalmazottan, úgy, hogy azokban a mondottak vérré váljanak, a panasz szünni fog.

Ha a gyülekezet tagjait, min t részben szüléket is, akarjuk nevelni, a szülei magas hivatásnak kellő fölismerése, betöltésére is kell az utat előttük feltárnunk, sokszor az unalomig érthetetlen katekhizátiók helyett nyujtsunk családi élet szentélyébe beható épületes tanításokat, vagy tartsunk felolvasásokat a nevelés fontosságáról, mutassunk föl egyes példákat a történelemből, mely e tek intetben elég bő anyagot szolgáltat. De bár mily avatottan s apostoli lélekkel járjanak is el hitszónokaink, a hivek lelki épülésére megkívántatandó teendőkre nézve: tény az, hogy a nyomorult közigazgatási rendszer s gyarló társadalmi élet elágazó fonásai gyakran megsemmisítik azt, mit ők erkölcsileg építettek. A nép erkölcsi és vallásos élete felett politikai s egyházi tekintetben egyetértőleg kellene örködni. Mily üdvös volna, ha felsőbb rendeletek folytán betiltatnának a folytonos, főleg a vasárnapi korcsmai dözsolések, vagy ha a korcsmák, mint a közerkölcsiség méhelyei, általában szűkebb körre szorítatnának, s helyettök népolvasó-egyletek, körök alakítatnának; mily üdvös volna, ha a nép felfogásához alkalmazott erkölcsi olvasó könyvek terjesztése eszközöltetnék. Valóban a nép erkölcsi sülyedésének s vallástalanságának, ha egyik okául az egyház tartatik, akkor másik és főaka annak a politikai kormányzatban keresendő; az egyháznak nincs ténylegesen végrehajtó hatalma, a rom lottság ellen csak az ige fegyverével kell harcolnia, de e fegyver sokszor és többnyire gyöngye kezekben van, melyek nem képesek ott megadni a hatalmas vágást, hol arra legnagyobb szükség volna.

Állítják, hogy a népnevelés és oktatás érdekében felsőbb helyen tétettek intézkedések, vannak p. l. tanfelügyelők, állami képezdék, községi iskolák stb.; de úgy látszik, hogy a reájuk fordított nagy költségnek csekély az eredménye s ily hideg és merev eljárás mellett még sok idő kell, míg az potencirozni fogja magát, legalább a néptanítók kiképzésében.

A népiskolák ily körülmények közt, bármily üdvös életirányt jelöltek is ki a növendékeknek: a neveletlen s vallástalan szülék tudják annak módját, mikép kell megsemmisíteni azt. Miként a tisztán cserge-

dező hegyi patak, elvesziti kristály tisztaságát, mihelyt zavaros folyóba ömlik, úgy a minden jóra s rosztúra egyiránt fogékony gyermeki szív is, elveszti ártatlanságát, mihelyt durva s neveletlen szülei kéz alá kerül vissza. Azért mondtuk, hogy a szüléket is kell nevelni, párhuzamosan gyermekeikkel, így várhatja a felekezet, a haza, hogy idővel szellemi, erkölcsi és anyagi tekintetben okos és nemes gondolkozású fiai lesznek. A felvett tárgytól egy kissé eltértünk; tudjuk hogy nem árt az ily dolgokat minél gyakrabban emlegetni, sikerre ugyan nem számítunk, az mindegy, legalább emberbaráti kötelességünket teljesítettük.

S. F. ur egyik ohajtása, mint jóakaratu cikkéből kivehető, az, hogy minden templomban orgona legyen. Mindenki meggyőződését tisztelem; de puritán elveimnél fogva más véleményben lévén, osztom azt, mit B. J. ur e részben a 41. sz. fölemlit. Nincs magasztosabb zene az emberi hangnál, ezt nem helyettesíti semmiféle hangszer. Sokak részéről általános vélemény, hogy az elferdült s izléstelen templomi éneklésen az orgonával javíthatni. Ott a példa az S. F. ur által felhozott debreceni egyházi éneklésben, — vannak ott orgonák, orgonisták, még pedig olyanok, hogy párjokat keresni kell, — mi haszna van mindezekből az énekügynek? Mondják, hogy az orgona neveli a buzgóságot, a vallásosságot; — bizonyos tekintetben van valami a dologban, de azt határozottan senki ne merészelje állítani. Mivelt emberre, ha a hangvilág egyes tájékain járatos, vagy a zenét, mely különbség nélkül minden nemzetek nyelvén egyiránt szól, valamenyire megérti, kell hogy hatása legyen, ha bár az egyén minőségéhez képest pillanatnyi is; de a kinek a zenét illetőleg fogalma csak az egyszerű dudáig vagy legfelebb a cigány-zenéig ér, arra a komoly egyházi zenének, valami különös hatása nincs; a ki gyermek korától hallgatta, arra nézve megszokottá válik mint a harangszó, a ki pedig először hallja, nem érti s nem tudja mire való. Ezért van a nép közt a felállított orgonák iránt ellenszenv s ily modorban nevelt nép közt lesz is világ végezetéig. Az orgonát, mint az összes hangszerek egyszerű képviselőjét, de nem királynéját, s az emberi ész egyik szép és nagyszerű találmányát igen becsülöm, de semmi rendkívülit benne nem találok, talán azért, mivel érzelékeny nem vagyok, s nem örülök neki, mint a gyermek a fúvó hangszerecskének; sőt azt sem tapasztaltam felőle, hogy csak az ellenszenvesekre is lett volna kibékítő hatással, azt se észleltem továbbá, hogy az valaha vallástalant vallásossá, buzgóvá, áhítatossá tett vagy a vallásos buzgóságot egyesekben kivétel nélkül erősítette s szilárdította volna, de szerintem igen gyarló és gyenge is az oly vallásos buzgalom, melyet külső eszközök által kell támogatni a végett, hogy azt az erkölcsi sülyedés forgó szele tönkre ne tegye. Más részről, ha az egyéni indulatokra oly nagy mérvű hatása volna az orgonának, akkor a javító fogházaknál egyetlen eszközzel lehetne használni, mert a romlott erköl-

csileg sülyedt és fásult egyéneket, főleg ha művész orgonisták kezelnék, általa ujjá lehetne teremteni; sőt ezen élő s élettelen eszközök annyira kapósak lennének, hogy talán még rabvállatókul is igénybe vétethetnének?? Komolyan és őszintén szólva tehát: a buzgóság terjesztésére semmi különös nagy fontosságot ne adjunk az orgonának, mert akkor vagy nem ismerjük az emberi gyarló természetet, vagy magunkat ámitjuk. Szerintem az orgona a művészeti világban legalkalmasabban volna használható nagyszerű hangversenyek adására; de egyszerű népgyülekezetekben nem egyéb az, mint szükséges rossz, a mi egyszerű, izléstelen s szabálytalan éneklésünkkel anyira ellentétet képez, mint sötétséggel a világosság, s türjük csak azért, hogy a ferde éneklést némileg eltakarja, vóltaképen pedig nagyon kétes értékű, sőt néha-néha botránys és komikus szerepe van. Oly gyülekezetekben, hol az éneklés kellő fejlettségi fokon áll, s a mivelt hallgatók hozzá értők, talán volna helye e csoda hangszernek; de ily szánandó éneklés mellett, minőt még az orgonával bíró templomainkban is, különösen alsóbb foku helyeken hallhatni, nem egyéb gunynál, nem egyéb oly semmit nem érő eszköznél, melynek jelentősége sincs. De kérdem, vajjon azon méltóságos orgonák s a légben járó orgonista urak az éneklés javítására hajtanak-e annyi hasznot, menyí fölérne a befektetett tőkék kamatjával azon esetben, ha az tisztán énektanítók fizetésére fordíttatnék? De ha már megvannak, álljanak ott, a hol vannak, ítélet napig; legalább az érzékiesb tekintetes uri rendnek, miután énekképtelen, pillanatnyi élvezetet nyujtanak, s ez neki — elég! Csak az volna óhajtható, hogy a tisztelt orgonászok, akik néhol nagy részben az énekügy hátrazozdítói: templomi énekeink beljellemehez illő kiséretet adnának. Menyivel kellemesebb a kath. templomi éneklés, mily egyszerű az orgona kiséret s mégis mily megható! mily lélekemelő az! de vannak is ott hivatásukat felfogni tudó lelkes énekvezérek s orgonisták, kik az orgonajátékkal szemben folytonos kitartással énekelnek, s kiket a nép éneklésével oly hiven és pontosan követ, mint árnyék a testet, kik az orgonát nem tekintik földolognak s nem kívánják magukat hallattatni, hanem a nép valódi előénekesei, az orgonát csak mint kisértő eszközt tekintvén, — s ez így van jól, helyesen.

Énekügyi bajtársak! nem anyira orgonák tehát, mint énekegyletek, vasárnapi énekiskolák a gyülekezet előtt, vallásos néptanítók, az énekügy fontosságát átlátni tudó s érte lelkesülni képes énekvezérek azon eszközök, melyek által segíthetni az egyes gyülekezetek szerencsétlen éneklés módján! —

Egyházi éneklésünk javítására egyik kiváló eszközül szolgálna, ha ez idő szerént magát tulélt templomi énekeskönyv célszerűbb s tartalomdusabb berendezésével váltatnék föl. Az „Óramutató“ páratlan gondolkozású írója, műve 58-ik lapján ezelőtt 30 évvel határozottan ki-

mondja, hogy a Zsoltárok verseinek majd fele nem énekelhető, — én hozzá adom : hogy n e g y e d e s e m a z. — Sok szépet, jót, valót s igazat elmondott a jeles emlékezetű Fáy egyebek közt az énekügyre vonatkozólag is, de elhangzott az nyomtalanul, mint kiáltó szó a pusztában ! Igen nagy kár, hogy e nemes lélek koránál előbb született.

Ha az egyházi énekirodalom terén a létező termékeket tekintetbe vesszük, azt tapasztaljuk, hogy pl. legközelebről erdélyi hitsorsosink, az unitárius atyafiak, távolabbról a helv. kántonok, az angol, francia, német sőt az amerikai protestánsok is nemkülönben a methodisták csaknem egy pár évtized alatt bámulatos haladást vittek véghez ; csak mi maradunk kényelmesek !

Az illető egyházkerületek nem veszik észre, mint tünnek le az életszinpadról költőink egymásután, nem gondolják meg, hogy gyakran a maga idejében tett intézkedésnek is mily soká jő meg az eredménye ! Csudálatos, hogy mi reformátusok, irtódzunk az elhanyagolt dolgok reformálásától, s míg más felekezetek saját egyházi életük keretén belől mozognak, tesznek és haladnak, mi merevek, közömbösek és tétlenek maradunk.

A helv. kántonok mindegyike külön énekeskönyvvel bir, független e tekintetben egymástól, s a javítás és haladás terén nem áll utjába egymásnak, mint a mi szuperintendentiáink állnak egymással szemközt az énekügyre nézve is. Itt a négy egyházkerület nyomat egy templomi énekeskönyvet, a temetési énekeskönyvekre nézve pedig semmi se füzi vagy kapcsolja egybe a kerületeket, mert majd mindegyiknek külön temetési énekeskönyve van, s ezek közt is a tul a tiszai e. h. kerületé legsilányabb és leggyaralóbb tartalmu és berendezésü. Vajjon a templomi énekeskönyvekre nézve is nem volna e célszerűbb a különválás ? Én ohajtom, hogy haladjunk, a kinek nincs kedve, akarátja erre, ám maradjon vesztég, ugy is korunkban leginkább a semmit nem tevőké a dicsőség ; én ohajtom, hogy valamint sok kiváló dologban mindég a tiszáninzeni szuperintendia volt a kezdeményező, legyen a templomi énekeskönyv korszerűsítésénél is az, és pedig minél előbb, míg vannak egyének, kik e tekintetben szívesen közreműködnek.

Ha egynémelyik hirhedt énekvezér vagyis inkább művész orgonista urak, a magyar ref. énekügyre nézve csak kismérvben is tudnának lelkesülni, kiváltha tekintélyes gyülekezetben szolgálnak, tehették volna már azon életrevaló indítványt, hogy valamint a néptanítók, a néptanítás és nevelés érdekében Pesten értekezletre egybegyülni törekedtek, ugy a helv. hit. énekvezérek, orgonisták is gyűljenek össze valahol, s a ref. énekügy érdekében tartsanak értekezleteket. Sok főben sok ész, sok tapasztalás ; az ily értekezletek, ha kiválólag nemis, de mégis eredménydusak szoktak lenni, s az éneklés fejlesztése, korszerűsítése a templomi

és temetési énekeskönyvek átalakítása szellemben és tartalomban, egyházi énekegyletek szervezése, a temetési szertartásoknál éneklés egyszerűsítése, erkölcsnemesítő s szívképző dalkönyvecskék kiadása a népiskolák számára stb. stb. mind oly lényeges dolgok, melyek halaszthatlanok s melyek megvitatásra régen vártak és várnak ma is. Megérdemli azt ami szerencsétlen énekügyünk, s a felekezet is méltán követelheti, hogy azok, kik annak sáfárai s megbizottai, az egyházi énekügyet, ha bár áldozattal is, pártfogás alá vegyék, és ha az e. h. kerületek az énekügy érdekében nem tesznek semmit, tegyenek ők, vagy legalább legyek kezdeményezők

Ugy vélem nem lesz felesleges az egyházi énekek tanításáról is valamit, habár nem hittani szempontból fölemlíteni. Az énektanítás, főleg ha romlatlan lelkü növendékekkel történik e foglalkozás, egy a legszebb lelki élvezetet nyújtó eszközök közül, értvén a dolgot úgy, miként annak történnie kell. Szó sincs arról, hogy a mostani tökéletlen előéneklés utáni énektanítás tovább megtüressék. E részben is legkövetendőbb példa előttünk Helvétzia. Itt kezdetlegesen az énektanításnak nem a khorál nehézkes menetű s elmefeletties énekek tárgyai, mint iskoláinkban. — Sajátszerű terv szerint, egybevágólag, egymást kiegészítőleg történik a kivitel, természetesen a szükségelt kézikönyvek segítségével. Az elemi osztályók mindegyike hangképességéhez illő s hangterjedelméhez alkalmazott erkölcsi, nemzeti s vallásos kézikönyvekkel bir egy, két három s végre négy szólam szerint átírva; a valódi khorálénekek a felsőbb osztályokban taníttatnak párhuzamosan a felsőbb vallás tudományával, a vasárnapi énekiskolákban pedig az énektanítás folytatatik és gyakoroltatik. Nem csuda, hogy általában az egyházi éneklés itt érte el a tökély azon magaslatát, melynélfogva az, irányadóul szolgálhat minden felekezeti éneklésnek, mert a helv. néptanítókat e téren működésükben maig is a derék Nægeli szelleme lelkesíti, ő a vezércsillag, az ő eszméje megtestesült a maig is fennálló számos énekegyletekben, ő biztosította az éneklés és énekegyletek fenállását beláthatlan időkre. Nálunk az ily dolgok kivihetlenség, mert szalmatűz vagyunk, szilárd kitartás, apostoli buzgalom nincs, itt mindenütt és mindenben nyomorult önérdék működik, a valódi ihlettség s vallásosság eltűnt!

Az énektanítás elhanyagolása s tökéletlensége felett gyakran halunk feljajdulásokat; pedig ha figyelembe vesszük helyzetünket, a körülményeket s különösen a tömeget: nincs alapos okunk a feljajdulásra, mert az énektanítás ferdességének oka nem annyira tanítóinkban, mint inkább és különösen a rendszerben keresendő. Helvetiában népesebb helyeken szintén minden osztálynak külön tanítója van, s ha a növendékek száma túl népes, parallel osztályok állíttatnak, úgy annyira, hogy egy tanító vezetése alatt 40—50 növendék van rendszeren, míg ami iskoláinkban

négy osztályt is kell oktatni a képzőnek, azonkívül a növendékek száma 100—150-ig sőt felebb is terjed. Már most azt kérjük, vajjon anyi elemefeletties s érettebb felfogást igénylő tantárgyak mellett, nem nézve el az iskolák fölszereletlensége fölött sem — lehetséges-é elegendő időt fordítani az énekek betanítására, főleg ami énekeinkére, melyek részben dalmenetük, részben terjedelmük miatt sok időt kívánnak? Ez uraim fizikai lehetetlenség, s emberi erőt meghaladó; sőt csuda, hogy így is tud népünk énekelni, mint a hogy tud. Rendes iskoláztatás, felszerelt tantermek, s érdemleges díjazás mellett többet is lehetne ugyan e részben megtenni, ez tagadhatatlan, de mégsem anyi és úgy, amennyi és a miként Helvetiában s más művelt államokban történik.

E bajon csakis úgy volna lehetséges valamit segíteni, hogy ha a népesebb gyülekezetek az éneklés tanítására is külön szakembert tartanának, ki minden más tantárgyaktól függetlenül, csak az éneklést tanítaná az egyes osztályokban, miért ne tehetnék ezt a gyülekezetek? ha van harangokra, urasztali tárgyakra, nagyszerű orgonákra kihányható pénz, miért ne lehetne énektanítók fizetésére is? Ha ily népénektanítók volnának, az énekügy a gyülekezetekben ugyanazon egyén vezetése mellett szembetűnőbb haladást venne, az egyes templomi énekek dallamai sem volnának anyira alávétve egyes tanítók önkéntes változtatásának, mi gyakran megesik egy és ugyanazon dallam tanításnál is, főleg, ha az osztályvezérek a haza különböző vidékeiről valók.

Legyen tehát minden gyülekezetnek iskolái számához képest énektanítója is, s ne kívánjuk azt, hogy az osztályvezér, miután több órán át tanítással foglalkozik, kifáradt szerveivel ismét órákon keresztül énekeljen. Hol énektanítók leendnek, ott fog lenni a templomi énektanításnál rendszeresség, egyöntetűség s ugyanazonosság jelenben az egyes osztályokban, idővel az egyházban is, s nem fognak énekeink dadai ének módra kavarogni; ezen az uton hathatunk jelen körülményeink közt egyházi éneklésünk fejlődésére, így inkább biztosítva leend annak jövője, mint orgonákkal s hozzá bizonyos foku humbugirozással!!

Ama cikkek folyamán, a debreceni éneklés ferde és izléstelen voltáról is olvastunk; sajnálkozással olvastuk a rávonatkozó sorokat, mert ily szomorító tudósításokat épen a híres debreceni egyház énekléséről — egyáltalában nem vártunk. Nem hihetjük, hogy azon közlemények tisztán egyéni elfogultságból származtak, valaminek kell lenni a dologban. Azonban tudnunk kell, hogy minél tekintélyesebb számú taggal rendelkezik valamely gyülekezet, annál nagyobb feladat oly helyeken egyéb dolgokban is eredményhez jutni; így áll ez az énekügyre nézve is. Kisebbség hadcsapatokat könnyebb vezényleni, mert ily esetekben kisebb kombinációra van szükség, mint egy óriás zömű hadtest vezetésénél. A gyülekezetek énekvezetésénél ugyan a kombináció nem életkérdés; reá

nagy szükség nincs ; de van vezetési hangképességre, s sok más egyébre, mi a kántori eljárás titkaihoz tartozik. Egyébiránt a debreceni egyházi éneklés egyoldalúságának, hátra maradottságának különböző okai lehetnek.

Imé a magyar ref. énekügyet illetőleg, miket ez idő szerént célszerűnek tartottunk, röviden elmondottuk. Teljesen megvagyunk lelkünkben győződve afelől, miszerint az itt közlöttek eléggé figyelembe vétetnének, hogy ha az énekügszeretet magasb mérfokon állana, mint a hogy az köztünk jelenleg áll ; arról is birunk tiszta fogalommal, hogy e részben ha angyalok nyelvén szólanánk is, miután önzés s érdekhajhászat világában élünk, s épen azok, kiket ez az ügy szellemi műveltségüknél fogva is leginkább érdekelhetne, legkevésbé sem érzik magukat ennek szentsége iránt kötelezetteknek, eredményre nem számíthatunk. Minden kornak meg van a maga szelleme ; így meg van a mai kornak is a magáé, e szellem pedig csak az egyéni nyomorult önérdéknek hódol, minél kevesebbet törődve Istennel, vallással, erkölcsiséggel. Az anyagi és szellemi élet egymással szemben vijja a halál harcát ; a küzdelem nagyszerű és bámulatos, s tartani lehet, hogy a végküzdelemnek a vallásos élet teljes megsemmisülésével leend vége. Mik lehetnek a vallásos szellem hanyatlásának közel és távol okai ; keressék azok, kiket ez közelebbről érdekel ; mi hiszszük s nem csalódunk, ha állítjuk, hogy azok részint a népekben, részint és különösen a politikai viszonyokban, a sülyedő egyházi életben, részint végre azokban keresendők és feltalálándók, kik a vallás és erkölcsi élet felvirágoztatására hivatvák ugyan, de a nép erkölcsi életét a fenyegető ár ellenében megvédeni vagy nem tudják, vagy nem akarják. Kifejlett s kellő magaslaton álló vallásos élet, vallásos műveltség nélkül pedig vallásos éneklés teljes átalakításáról szó sem lehet. E célra tehát, miként más egyebekre is „a népet nevelni kell.“

*Ivánka Sámuel.*¹⁾

¹⁾ A főeszméket, melyek körül e közlemény forog, részemről is osztom s lelkemből ohajtom, hogy ref. egyházunk árvánhagyott énekügye, felekezetünk liturgiai alapelvei szerént s tiszta magyar nemzeti szellemben reformáltassék. E tekintetben azonban, a kezdeményt és munkát, nem az egyházi hatóságoktól, hanem egy, épen e célra alakuló s kevés számú tagokból álló társulattól várom. A felekezeti főhatóságok tiszte csak a már kész munka átvizsgálása, helybenhagyása s a munkások kellő díjazása lenne. Erről azonban majd később, alkalmasb időben szólándok. Addig is azonban ki kell mondanom afeletti mély sajnálatomat, hogy egy olyan embernek mint Ivánka Sámuel, százakra, sőt ezrekre menő károkat kellett vallania s ennek következtében a legnagyobb aggodalom és bú terhét hordozni vállain azért, mert az énekügyön áldozatkész irodalmi munkássággal akart segíteni és segített is.

Egyébiránt reméljük, hogy az illetők találnak benne módot, hogy most már az oly sokat áldozott munkás terhei is könnyebbíttessenek. Vajha azonban e tekintetben az én értesülésem hibás volna s ne lenne oka panaszra sem Ivánka urnak sem más, hozzá hasonló munkásoknak. De fájdalom! attól tartok, hogy maholnap kimondhatjuk, miszerint nálunk magyar reformátusoknál a haszontalan hühö és léha handabanda, vagy a porban csuszó kunyorálás ugyan megélhet, de az önérzetes és szerény munkás jutalma legtöbbször a nyomor és kétségbeesés. Tartoznánk pedig:

Modestis etiam offerre quod non petierint

Verum, est aviditas dives et pauper pudor !!

Szerkesztő.

T Á R C A.

1.

Drágfi Jánosnak, Magyarhon országbirájának végrendelete Mohács mezején, 1526. augusztus 24. tehát öt nappal a mohácsi vész előtt.

Szent Háromság nevében légyen az mi testamentomunk.

Drágfi János bélteki, Közép-Szólnok vármegyének és Karasznának örökkévaló ispánya, köszönetemet és magam ajánlását írom nektek mint jó leányomnak és jó szolgálóimnak.

Tudjátok jó leányom Homonnai Katalin és jó szolgálóim, Berindi Dávid komám; és jó hopensterim Bánházi Pál, Daróci István, Vay Mihály, Majadi János, Burián Pál, Kapjon Imre; te is jó Dömötör és Rummy Ferenc, házaimat tireátok biztam; mimódon testamentumokat én házamnál Erdőd várában, tielőttetek üdvességnek dolgában, egykevés helyen nem tetszik énnékem, melyeket röviden előszámlok.

Az ispotályra nagy gondot viseljete, a szegények benne meg ne éhezzenek; az oláh Parens Gyűrűst és az erdődi kilenczedet, vámat az ispotálynak hagyom; Chisófalvát is Mindszentben szakaszban való részem; az erdődi dézmát hagyom az erdődi plébánossághoz. A misék a Zsoltárok Erdődön meg ne fogyatkozzanak; úgy mint a szent Anna asszony miséje és a Conceptio Mariae mindennap mondassanak, Pénteken a Humiliemini, Szombaton az Egredimini el ne hagyattassanak, az isteni szolgálatok meg ne aludjanak, mert az én lelkemnek üdvessége ezekből lesz. Továbbá jó leányom Homonnai Katalin asszony és jó komám Dávid uram és jó hopensterim, kik a testamentum tételben jelenvoltatok mikor irtam, megemlékezzetek mindenekről és jól eszettekbe vegyétek, mi-

csoda az én akaratom. Feleségemet amint hagytam az Erdődön tött testamentumot, Homonnában uraságban hagyom. Kis leányomnak S o f f i n a k hagyom Máramarosbeli jószágomat, Erdőd-szadát vidékestől. Bányán az Göből Tamás házát szállóival, réteivel, tavaival egyetemben, melyet az én fejedelmem, Ő felsége Lajos király szolgálatomért nekem adott, kinek levele is, a kővári tárházamban vagyon. F a r k a s fiannak hagyom Erdőd várát, minden hozzávaló tartományostól, A n d r á s, fiannak hagyom Kővárát minden vidékestől, G á s p á r n a k, B o l d i z s á r n a k hagyom Szalában Kanissai László atyámfia jószágát, mindenestől fogván.

Jól tudjátok, miképen volt a kontraktus köztünk, mely kontraktus levél nálatok vagyon, én elvégeztem az én atyámfiaival, hugommal Drágfi Mária asszonynyal minden dolgot jó végre: Gáspár fiamat is lebocsátottam a Kanizsai jószágba, Boldizsárt is utána bocsássátok.

S ó l y o m k ő t hagyom annak a jámbornak, aki birja az én leányomat Magdolnát; ha történik halála Magdolnának, amely jámbor elveszi, ugyan fiura irom benne, hogy örökké övé legyen Sóllyomkő és az ő atyjafiaié.

Annakfelette Sóllyomkőnek is jól tudjátok minden eredetét és minden fundamentomát, miképen az én kegyelmes uram és fejedelmem Ő Felsége, mikoron volnánk Budán, a Szent György napjára felhivatalban, országunknak nagy özsvegyülésében, adatá P r y n y I m r é h n e k, nádor ispány urnak ezen váramat Debrő várát minden tartományostul ugymint elsöben Sóllyomkövet, nádorispány urnál tizezer forintban vagyon Debrő vára; én nálam Sóllyomkő viszont tizezer forintban vagyon, jóllehet Sóllyomkőt annakelőtte is birta az én atyámfia Drágfi Bertalan, mi is birtuk; de Ő Felsége akkor mindenekben véget szakasztta; Debrő vára az én jószágomhoz távol vala, Debrő vára nádorispány ur jószágához közel vala, akiért, azért mivellette velünk Ő Felsége, ennek dolga mindenben véghez ment és békességben hagyattaték, valamelyikünk között felbontatnék az Ő Felsége szerzése, az két várnak Debrőnek és Sóllyomkőnek becsüim maradna, azaz a huszezer forintot tenne a kettőben; — ez eddig vagyon. Az erdődi testamentumban hagytam vala Magdolnának ezer forintot, de a Krisztus ellen és az ő sz. anyjának a szüz Máriának ellene volt az én testamentumtételem, miért jól tudom, hogy a pénz naponként elkél, de nem tudom, Magdolna leányomat mig tartja meg az Ur Isten, ezért amint mostan elrendelem, így akarom hogy légyen. M i c s k é t hagyom Magdolnának mind tartományostul, énnálam vagyon Micske 3000 forintban, senkinek semmi köze nincsen hozzája; mindeddig Isten szerént ment véghez. Pentyált is mind vidékestől néki hagyom, mert ennekelőtte is Drágfi Magdolna asszonynénémé volt; Sz. Taszárt három faluval egyetemben néki hagyom, mely Sz. Taszárt az én atyám ehez (?) Fe-

rencznek adott volt szolgálatjában, annak magva szakadott; ismét reánk szállott Sz. Taszár. Én adtam vala Pestesi Ferencnek és Vátay Pálnak szolgálatjokban; de Szathmár vármegyében más jószágot kívántak tőlem érette, melynek neve Tatárfalva.

Amely kastélyt most csináltattam, melynek neve Cseh, hagyom mind tartományostul Ferenc fiamnak, melyet kivettem én a fattyúságból és igaz fiammá tettem, mint akármelyik fiamat, ennek bizonyására sok jámbor előtt levelet adtam nékie, mely levélben örökségeket is hagytam nékie, ezek közül, ha valamelyiknek halála történnék, a felyül megmondott jószágok egymásra maradjanak. Ugy cselekedjete, hogy énnékem ítélet idején ellenségeim ne legyenek, lelkemet s lelketeget meg ne háborítsátok mert ítéletnek idején az Ur Istennek haragja lészen rajtatok.

Az aranyos kárpitot, melyet adott volt ő Felsege Mátyás király az én atyámfiának Drágfi Bertalannak vére hullásáért és hűséges szolgálatjáért negyvenezer forintokban azt én hagyom az én uramnak és atyámfiának Szepsi Jánosnak erdelyi Vajdának, mikor volnánk ő Felsege gyűlésében az mi kegyelmes urunknak Lajos királynak Budán Szent György napjában, akkor ígértem vala nekie ilyen ok alatt, hogy valamikor Isten engemet ez világból elveszen, kívánom feleségemnek, gyermekeimnek, házaimnak és minden jószágomnak gondját viselje, és mikoron az Ur Isten gyermekeimet emberkorban juttatná, minden jószágomat kezekbe adná; miköztünk ezek és egyéb dolgok is, mindenestőlfogva el vannak végezve. Somy Gáspár komámnak ugyan Vajda ur előtt adtam tizezer forintot, hogy halálok utána Almás várát minden jószágostul én kezemben és az én fiamnak kezekben adná, ennek gondviselője az én atyámfia, vajda ur; Almás várának szerzésében és a tizezer forintnak megadásában négy személy volt: vajda uram, Várdai Ferencz püspök uram, Somy Gáspár és én voltam Drágfi János, egymásnak levelünket adtuk és kezünk irását.

Az Károly Mátyás pap jószágát az ő atyjafiának megbocsássátok, az ezer forintot megadván, minden okvetés nélkül, mert eléggé volt birodalunk rajta.

Az Károly Mátyás pap haláláról atyjafiait megengeszteljétek és megelégsítek minden kívánságokról.

Jól tudjátok, Egredet ennek előtte ugy mint három esztendővel vöm meg ezer forinton a Dobokai nemes uraiméktől, a pénz meglévén, bocsássátok meg nekik, Osgannyi Bakos Simonnal erről mind tanuságot adtam én.

Annakutána Komám Dávid uram, mikoron én valék Erdélyben, Rettég nevü városban az én atyámfiaival, ugymint erdelyi vajdával Szepsi Györggyel, Somy Gáspárral és Apaffi Miklóssal az akkori urral, akkor

te is jelen voltál velünk, tudod mit végeztünk, mely dolgokról énnékem most nem szükség emlékezmem.

Vajda uramat mindennemű szükségeitekben megtaláljátok, semmi módon tőle el ne idegenedjete, minden gondotokra szorgalmasan gondot visel ez tinéktek, oltalmul hagyom az én atyámfiait vajda uramat.

Ez testamentum levelet irtam az én jámbor atyámfiai előtt, kiket előszámlálok: váradi püspök előtt, kinek Prinyi Ferenc neve, Désház Péter előtt, Nádasdi Mátyás, Nádasdi Balázs, Ramocsa Márton, Pestesi Ferenc, Sármasági Miklós, Berindi György előtt irtam. Az Ur Istenért kérek és a Szűz Máriáért s az ő fiáért a Krisztusért ebben egyebet ne gyetekek és ez levélnek mását mindjára vajda urnak küldjétek Erdélybe.

Ez testamentum levél költ Mohács mezein, az én fejedelmnek ő Felségének táborában, Szent Bertalan apostolnak napján melyekre írának enyi esztendőben: 1526.

Benkő Józsefnek egy az Erdélyi Muzeumban lévő, Synodi erdödienses geminatae című kézirati művének tóldalékából, ahonnan még közölni fogok később néhány adatot a Drágfi családról. Itt most csak azt jegyzem meg, hogy a végrendeletet tevő Drágfi János, vitte szokás szerint, mint ország bírása a mohácsi ütközetben az ország nagy zászlóját, és ott el is esett augusztus 29-dikén, a vész napján, mely szerda volt. — Ennek a Drágfi Jánosnak fia volt Drágfi Gáspár, a reformatio kitűnő pártfogója és terjesztője.

S z e r k.

2.

Érdekes adatok néhány kitűnő magyar protestáns egyházi férfi halála idejéről, a dunántúli ref. egyházkerület régi jegyzőkönyvéből!

Quorundam celebrium patriae nostrae ministrorum anni fatales, in futuram memoriam annotati:

Georgius Kulcsár, minister ecclesiae also lindvensis, qui postillam etiam hungaricam post se reliquit, anno 1577, die 11. Junii.

Matthaeus Szegedinus superintendens et pastor ecclesiae sarvariensis, anno 1585. 12-a die Julii, vel secundum computationem domini Andreae Beythe, 5-a die Julii.

Demetrius Sibbolti superattendens ultradanubianus anno 1589, die 17. februarii.

Marcus Volmarius pastor germanicus ecclesiae szolonokien-sis anno 1595, in festo Gregorii.

PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ.

7

Franciscus Böythe, pastor ecclesiae also lindvensis anno 1595. die 3. aprilis.

Stephanus Bathai senior minister ginziensis mortuus anno 1599.

Johannes Reces senior csepreghiensis anno 1599. in festo Luciae.

Anreas Böythe anno 1599.

Stephanus Böythe superattendens cisdanubianus, pastor ecclesiae németujvariensis, anno 1612. die 3. May.

Emericus Böythe ecclesiae németujvariensis pastor et senior anno 1624. 14. die Martii sepultus in templo nemetujvariensi jacet.

Venerandus, rarae pietatis inque gloriam Christi contra omnes inferorum portarum insultus adserendam, masculo zelo praeditus senex Dominus **Johannes Gáál**, also lindvaeus minister, successive ecclesiarum felső őriensis, samariensis in districtu Csallóköz, ekésziensis, szecseniensis cis Danubium in Cottu Castriferrei, obiit Németujvarini anno humanae quidem salutis 1616. die 22. Novembris aetatis suae 63. ministerii vero 40. Unico filio **Emerico Gáál** omnium suarum virtutum haerede, post se relicto. Jacet Sepultus in templo nemetujvariensi.

Venerabilis **D. Stephanus Beythe** ordinatus est in superintendentem ecclesiarum cisdanubianarum, in oppido Hegyfalu, anno 1585. 25. die Julii, hoc est in festo die Jacobi apostoli. Gessit episcopatum annos 26, menses novem, dies novem.

Venerandus **D. Stephanus Patay**, in locum demortui domini Böythe ordinatus est in superintendentem, in oppido Körmend 19. die Junii. Gessit munus annos intaegros 16 et menses fere quinque.

Ezek oly érdekes és fontos adatok, melyek közül némelyiket, eddigelé legjelesebb történetbúváraink és íróink sem tudhatták.

3.

A tiszántuli ref. egyházkerület végzése a presbyteriumok ügyében, 1651. Szeptember 3.

Acta semigeneralis anno 1651. 3. 7-bris Piskolt. De negotio presbyterii nuper emanato, -- quaestio.

Mivel az presbyteriumnak az apostoli praxis szerint való szükséges voltát mindnyájan tudjuk; melynek essentiája ez ideig megvált az mi ekkleziánkban; de az mostani új formában kijött mód szerint az summus magistratusnak és az regnicoláknak ahoz való kedvetlenségeket s mind penigh abbul jövendőben ecclesiánkra s szegény nemzetünkre

következhető veszedelmeket vehetjük eszünkben: — ez léssen az kérdés:

Ezután akik ezideig teljes tehetségekkel mindenütt hintegették az mostani új formában kijött presbyterium szerint való régiment, — el kell-e szenyvedni, hogy cum multorum offendiculo tanítsanak az ekkleziában, s magokat is kellek-e tolerálni avagy nem?

Ez kérdést megvizsgálván, mindnyájan, az egész semigeneralisban lévő atyafiak arra mentenek, hogy nem kell tanítani cum multorum offendiculo. etc.

Második kérdés ez lön:

Jó lelkedisméreti és köteleesség szerint mond megd: ha az apostolok, evangelisták írásából öszveszedeggett articulusok szerint, melyekkel ez ideig hazánkban igazgattatott az ekkleziá, — ha ezután is az szerint maradjon meg avagy más új formában való régiment és presbyteriumot akarsz béhozni?

Erre kétféle feleletet löttek. Némelyek más regimennek jó móddal való behozását suhajtással kívánák. Némelyek penigh és az nagyobb rész, egyáltalában az articulusokat és azok szerint való igazgatást úgy javallják, hogy az más regimenne nem is sohajtoznak.

Végre mindkét részről öszvegyalulódván szívek, megegyezett értelemmel az régi usuale régiment inkább akarák, hogy sem mint intendatott presbyteriumot.

Deliberatum:

Valakik ennek utána mind az tanításban, mind penigh az ekkleziák igazgatásában az elébbi usuale regimennek praejudiciumára és egészen, tött hiteknek megszegésére avagy publice vagy privatim ez mostan újforma, írásban kibocsátott presbyterium szerint tanítanak, comperta rei veritate, kötelesek légyenek az senior uraimék az ötödik articulusnak — in minoribus — vigora szerint élni ellenek.

4.

Szathmári Paksi István tiszántuli ref. superintendens utasítja az esperesteket s egyes lelkészeket, hogy az iskoláról szóló hivatalos tudósításokat, a római katolikus tanfelügyelőhöz semmi szín alatt ne küldjék.

Tiszteletes Senior Uram!

Az oskoláknak minapi conscriptióját Ő Felsege oly véggel kívánván, hogy azoknak statusáról informáltassék, azt végezte vala a superintendencia közakarattal, hogy ezen kegyelmes királyi intentionak igenis, eleget kell tenni, de a conscriptionis tabella, ne a váradi Studio-

rum Director urnak küldettségük, amint a Felsőleges Consilium kívánná, hanem Méltóságos királyi Commissarius ur Ő Excellentiája által egyenesen Ő Felsőségének. Ugyanis, valaminthogy ez előtt is három esztendővel, az akkori Méltóságos királyi Commissarius ur által lett ez a submittálás, úgy most is a superintendia ezt az utat nézte a religio szabadságával conciliálhatónak, amazt pedig nem, mert azzal a romano catholica directionak mindjárt alá adnánk oskoláinkat és juris dictioját egészen recognoscálnánk, ha oskoláink státusáról annak referálnánk. De ezért sem cselekedhetette még ezt a superintendia, mert tudnivaló, hogy a négy superintendia repraesentatioja actu Ő Felsőége előtt vagy, melyben mind a normának introductioját deprecálják, mind pedig nevezetesen azt, hogy oskoláink a normális directionak alá ne vettessenek és világosan megmutatják azt, hogy ez, a vallás szabadságával egyenesen ellenkezne. Most azért már, ezen mi superintendiaink azzal a repraesentatioval ellenkezőt nem csinálhat, és a több superintendiaiktól elszakadni éppen nem akar az által hogy a conscriptiot a studiorum directionhoz küldje, aminthogy már az elült esztendőben egynéhányszor nyilván declaralta is írásban a T. N. Vármegyénél, hogy az oskolákat ugyan conscribáltatja és azoknak tabelláját Ő Felsőségének submittalja, de nem a Studiorum Directio által, hanem más, vallásunkkal megegyező úton.

Ezek szerént azért, én is most legközelebb, az oskolák conscriptiojának tabelláját Méltóságos királyi Commissarius Ő Excellentiájához küldöttem Váradra. Jóllehet pedig Ő Excellentiája, amint nekem válaszolni méltóztatott, azt azonnal a váradi Studiorum Prodirector urnak adta által: de látnivaló és T. Senior uram is megítélheti, hogy ez, nem a mi factumunk és éppen nem a mi akaratunkból lett, következésképpen oskoláinknak semmi praejudiciumot nem csinálhat és ennél fogva senki minket úgy nem tarthat, mint akik már általadtuk volna oskoláinkat a romano catholica Directionak.

Mindezeokról annakokáért szükséges lészen T. Senior uramnak az instructioja alatt lévő prédikátorokat instruálni, hogy ha quo pacto ezen, iskoláink seriessének a váradi directio kezébe való kerülésénél fogva, valami próbálgatások esnének akárki által a mi oskoláinkra nézve, anyivalinkább valami coactio forma: lehessen a prédikátoroknak és ekklesiáknak mit felelniek; ezt t. i. hogy a négy superintendiaik közönséges és actu odafellévő repraesentatiojokban Ő Felsőége előtt declarálták azt, hogy a romano catholica directionak Salva religionis libertate, a magok oskoláit alája nem adhatják; declarálta ez a miénk is, hogy annak az oskolák tabelláját által nem küldheti, most sem küldötte, és noha már most

annak a kezében vagyon is; de mivel azt nem mi adtuk által: tehát ezen a fundamentomon, a mi iskoláinkat maga alá bocsáttattaknak nem tarthatja.

Ezeket mostani dislocatiokor lehet T. Assessor uraiméknak s azok által más predikátoroknak értésére adni, sőt maga is T. Senior uram vagy visitáláskor, vagy más módon, mely a T. Senior uram prudentiájára bizatik ezt megselekedheti. De valami currens által épen nem kell, mert amint referáltatik bizonyosan, néhol csak patenter és minden hiábavaló emberek s gyermekek által promoteáltatik a currens, amely igen nagy animadversiot érdemlő vigyázatlanság s nem is fog anélkül maradni annak idejében

Ezen K. Intimatutumot is in adnexo közlöm T. Senior urammal, mely arról vagyon, hogy többé a különböző vallásuaknak azon egy templomba való járásának introdukálását sehol próbálgatni nem kell és ahol próbálgattatott volna is, egyszeriben félbeszakasztassék. Ezt azért, szükséges lesz minden ekklézsiákkal közleni minélhamarább. Ezek után sok áldásoknak kívánásával maradok

T Senior uramnak,

Debreczenben, d. 14. a Febr. 1789.

igaz köteles szolgálja

Szathmári P. István
Superintendens.

Egyházi krónika.

Németország. Négy új törvényterv a poroszoknál, egyházi ügyekben. — Sydow ügye.

A jezsuiták és ultramontánok semmit sem szeretnének jobban, mint teljes tökéletesen megbuktatni, a mostani határozottan protestans szellemű porosz kormányt és annak politikáját. Rendkívüli volt az izgatás és most is az e tekintetben Ez szülte a poroszok részéről a jezsuitákat kiltító törvényt és a most tárgyalás alatt levő négy törvénytervet. Az első szól az egyházbóli kilépésről; a második az egyházi büntetés és fegyelem határaitól; a harmadik a lelkészi pályára való képeztetésről s a lelkészek hivatalba állításáról; a negyedik az egyházfegyelmi hatalomról s egy egyházi s állami vegyes ügyekben ítélő királyi főtörvényszékről. — A törvénytervek tartalma röviden, a következő: A ki valamely egyházból ki akar lépni, az nem az illető lelkésznél jelenti magát ezentul, hanem a községi bírónál és pedig személyesen s ezen jelentést négyhét mulva ismétli s ekkor a kilépés be van végezve, és a kilépő az elhagyott egyház iránt ezentul semmi legkisebb kötelezettséggel nem tartozik. Nincs kötelezve arra sem a kilépő, hogy valamely más egyházba újból belépjen, s az olyanokra vonatkozólag, a kik valóban minden egyház körén kívül

maradnak, a születési, házassági s halálozási adatokat a községi hatóság jegyzi fel, vagyis az vezeti az anyakönyveket. — A második törvényterv azt akarja, hogy az egyházi büntetés és fegyelem eszközei, módjai, a vallás és egyház természetével egyezők legyenek, azok határán túl ne lépjenek; az állam iránti engedetlenségre ne vezessenek s nyilvánosság eleibe ne hozattassanak. — A harmadik törvényterv megszabja, hogy bármely keresztyén felekezet körében lelkészek ezentúl csak olyanok lehetnek, akik valamely németországi egyetemen legalább három évi theologiai tanfolyamot végeztek s az után államvizsgát tettek, melyből nyilvánvaló legyen, hogy az egyetemen nem hiában töltötték az időt. Ezen államvizsga különösen a bölcsészeti, német és ó remekirodalmi képzettség körül forog. A lelkészek képzésével foglalkozó egyházi intézetek rendszeres állami felügyelet alá helyeztetnek. Az oly szemináriumok és konviktusok, a melyekbe már gyermekek felvétetnek, hogy papi pályára képeztesse, egyszerűen eltöröltetnek. A lelkészi hivatalok betöltésénél a jelölteket az illető államhatósághoz be kell jelenteni, hogy az láthassa, vajjon bírnak-e az illetők a törvény-szabta lelkészképességgel. A lelkészi hivatal önállósága biztosittatik különösen az egyházi főnökök önkénykedései ellen. — Míg az említett második törvénycikk az egyház nem lelkészi s általában nem hivatalnoki tagjai, tehát az ugynevezett laikusok irányában szabályozza a büntetés és fegyelemi eszközeit: addig a negyedik törvényterv ugyanezt teszi az egyházi hivatalnokokra tekintve. Az első főelv tekintetben az, hogy a fegyelmi hatalmat tetteleg csak egyedül német egyházi hatóságok gyakorolhatják. Általában pedig itt is mindenütt korlát van vetve a hierarchiai önkénykedés és Róma illetéktelen befolyása ellen. stb. Az említett fő törvény-szék tiszte lesz ítélni az oly esetekben, midőn az egyházi hatóságok ellenében az államra történik hivatkozás s midőn valamely egyházi hatóság megsérti az állam törvényeit.

Sydow ügye, amely minden körben a legnagyobb izgalmat költé fel, még most sincs bevégezve. Az egyházmegyei ítéletet, amely egyenesen hivatalbóli felfüggesztésre szól, nem Brüchner, hanem maga Sydow fellegbezte a fő egyházi tanácshoz. Ezen hatóság, ideiglenesen meghagyta Sydow-nál a konfirmándusok szokásos oktatását s ebből némelyek azt következtetik, hogy a végeredmény nem fog egyenesen hivatalbóli kitétel lenni. Hihető, hogy a már tisztos vénségben álló s tekintélyes Sydow ellen sok tekintettel s kimélettel lesz az egyházi főhatóság; azt azonban ne higgye senki, hogy ez, majd nyilván helyeselni vagy legalább ignorálni fogja Sydow főhibáját, mely a Krisztus istenségének tagadásában áll. Olyan protestans egyházi főhatóságot, mai időben még bajosan fogna találni valaki, a mely előtt merőben közönyös volna az, hogy a lelkészek hiszik-e a Krisztus öröktől fogva való istenségét, vagy csupán pusztá embernek, tehát kitünő s derék bár, de mindenesetre szinte gyarló és bűnös embernek tartásák őt. — Végül meg kell jegyeznünk, hogy Sydow inkriminált műve: *Die wunderbare Geburt Jesu. Vortrag, gehalten im Berliner Unionsverein am 12 Januar 1872.* Berlin, Henschel; — kis 8-ad rét, 19 lap, — a mint az már színről színre előttünk fekszik, igen kevés tudományos értékkel bír s nyomába sem hághat pl. Semisch és Zöckler műveinek, melyek az apostoli hitformáról szólanak s melyeket röviden mi is ismerteténk. — Mind a fent-

nevezett törvénytervekre, mind a Sydow ügyére, ha majd bevégeztetnek, ismét vissza fogunk térni. Addigis azonban, a törvénytervek tárgyilagos értékét mellőzve, megjegyezhetjük, hogy a poroszországi evang. egyházi főtanács egy a képviselőházhoz benyújtott emlékiratban, formászerént protestált az emlegetett tervek elfogadása-illetőleg egy azokkal egyező törvénynek az evangélikus egyházra való kiterjesztése ellen, valamint az ellen is, hogy ezen tervek, az országgyűlés eleibe terjesztettek anélkül, hogy az egyházi hatóságok előlegesen kihallgattattak volna. — Vedd eszedbe jámbor olvasó, hogy a porosz egyházi főtanács, nem az egyházi alsóbb hatóságok vagy általában az egyháztagok szabad választása, hanem egészen királyi kinevezés útján előállított s mindenestől az állampénztárból fentartott hatóság, s im, ez a vóltaképen állami szolgálathban álló egyházi főhatóság, protestálni mert az államkormány ténye, illetőleg akarátja ellen. Az autonom!!! magyar protestáns egyházkerületek pedig, nem merték és nem merik követelni, hogy legszentebb kötések és sarkalatos törvények által biztosított vallásuk s mindenestől önmaguk által fentartott iskoláik ügyében formászerént és előlegesen kihallgattassanak! Szegény magyar protestánsok nem veszik észre, hogy míg ők némán, leborulva állanak s motszanni sem mernek az állam-mindenhatóság divat bálványá előtt, addig az ő hátuk megett s a roppant szabadelvű ujságok frázisainak dacára is, ugyancsak építik a római katolikus autonomia s az ultramontanizmus sziklavárait, ad majorem Dei gloriam!

Helvétzia. Elszomorító zavarok.

Aligha van országos protestáns egyház, melynek kebelében az ugynevezett reform- vagy inkább nihilista párt, oly elszomorító zavarokat hozott volna létre, mint a helvét reformált egyházban, noha meg kell jegyeznünk, hogy a hollandiai és francia ref. egyház körében is nagy számmal tűnnek fel a visszázkodás hasonló gyászos jelenségei. — A Bázeli városi ref. egyház, igen szoros összeköttetésben volt eddig az állammal, oly formán, mint nálunk is ezelőtt a nagyobb városokban. Az újabb időkben az evangyeliomi pozitív keresztyénség hívei kényszerítve érzették magokat egy autonom zsinat-presbyteri alkotmány felállítását kezdeményezni. Ennek egyik pontja szerént az egyház tagjairól csak az tekinthető, aki az egyházi házasságkötés, keresztelés és konfirmáció elfogadása s teljesítése által, magát ilyennek lenni mutatta. S im a liberálok most már arra izgatnak, hogy nem kell nekik autonom egyházalkotmány, hanem az állam nagy tanácsa legyen ezentul is az egyház főhatósága! — Genfben egyik lelkész Chantre, oly kátét irt s terjesztett elfogadás végett a konzisztorium eleibe, amelyben a biblia ugy szerepel, mint a vallás alapigazságainak csak egyik fő forrása, noha az egyházi alaptörvények szerént egyedüli és csalhatatlan forrás volna. A konzisztorium többsége tehát, egy vagy két szavazattöbbséggel visszavetette a kátét. Ennek következtében a liberálok lemondtak; de új választás folytán egy-két szavazattal s roppant izgatások után ismét győztek s a káté 15 szavazattal 14 ellenében elfogadtatott. A parányi többség alapján álló liberálok azonban bizonyos önmérséklést ígértek; de nem tartották meg. Ekkor tehát megint a konzervatívek részéről történt több

tekintélyes egyén kilépése, és pedig egy igen erélyes nyilatkozattal. Ebben a kilépők határozottan nyilváníadják, hogy ők egyházi ügyben közre nem működhetnek többé oly egyénekkal, akik a bibliát nem tartják a hit egyedüli és csálhatatlan sinórmértékének s ennél fogva a keresztényen egyház lételének legfőbb alapját elvetve, a genfi ref. egyházat egy, a választások és szavazások hóhalmán álló valamivé akarnák aljásítani. Nem követik tehát a mostani többséget oly térre, amelyen maholnap legszentebb hitbéli meggyőződéseik ostromoltatását lennének kénytelenek látni. Visszavonulnak mély fájdalommal, de azon erős meggyőződéssel, hogy az Isten, a maga igazságát győzelemre fogja vezérelni. Ezen reményben s egyszersmind annak is biztos tudatában, hogy mellettök számos hitfeleik állanak, a konzisztoriumból kilépnek ugyan, de nem a genfi nemzeti ref. egyházból, sőt ennek kebelében, Isten segélyével, ezentul is bátran és erélyesen védelmezik azon evangyéliomi hitet, amely nélkül az egyház semmiképen fen nem állhatna. — Jegyezd meg jó magyar olvasó, hogy azok akik így nyilatkoznak, nem csak papok, hanem nagy műveltségü független világi férfiak is.

Északamerika. Az evangélikus szövetség következő nagy gyűlése.

Annak idejében mi is említettük volt, hogy a háborus idők miatt, a közelebbi években nem tartatható meg az evangélikus szövetség nagy gyűlése, melynek helyéül Északamerikában New-York volt és van kitűzve. Most tehát Dodge, a szövetség amerikai ágának elnöke, ünnepélyes felhívást bocsát ki a fiók egyetekhez s általában a szövetség minden barátaihoz, akik Nagy-Britanniában, Kanadában, Németországban, Franciaországban, Helvétziában, Hollandiában, Belgiumban, Svétziában, Norvégiában, Dániában, Törökországban, Görögországban, Indiákon, sőt a földnek bármely vidékén lakoznak is, hogy a folyó évi Október 2—12 napjain New-Yorkban tartandó nagy gyűlésen jelenjenek meg. Brémából s Hamburgból induló hajók 25 százalék levonásával szállítják a tengeren azon utazókat, kik mint követek, a szövetség valamely ágának titkárától igazolványt nyernek. Akik pedig a gyűlés ideje alatt ingyen ellátást akarnak igénybe venni, azok írják meg ezt, Május első napjáig a következő cím alatt: Office of the Evangelical Alliance. New-York, Astor Place, Bible House. 38. — Már eddig is igen számos előadások vannak jelezve a föld tekintélyesebb országaiból.

Iskolaügyi krónika

Németország. Költség az iskolákra s a politziára, Berlinben, Bécsben s Péterváron. — Elzászi ügyek.

A legújabb statisztikai adatok szerint a népnevelésre tett költség Petersburgban csak 1%-t, Bécsben 9%-t, Berlinben pedig 31%-t tesz. Jótékony intézetekre Berlin 22%-t, Bécs 15%-t, Petersburg 9%-t ad. Ellenben politziára Berlinben csak 17%-t, Bécsben 21%-et, Petersburgban pedig 51%-t adnak. Vagy más számítás szerint: Berlinben 495,

Bécsben 416, Petersburgban pedig már 210 emberre esik egy rendőr. — Berlinben az 1871. évben 994,474 tallért költöttek az iskolákra a közpénztárból, melyhez az egyesektől való bevétel csak 266,280 tallérral járt. Nyomban ezen adatok után azt említi fel az Allgem. Schulzeitung, hogy Magyarország pedig, az ifju nemzedék nevelésére s a tudományok és művészetek előmozdítására csak egy millio forinttal ad többet mint a lótenyésztésre.

A német-szövetségi kormány Elzasz-Lotharingenben is újra szervezni akarja az iskolaügyet de különlegesen, s egyáltalában nem valamely német vagy porosz kaptára ütve, hanem a helyi és történeti viszonyok kellő figyelembevételével. Így pl. a népiskolák feletti felügyelet megmarad a lelkészeknél és semmiesetben sem bizatik másokra; a püspöki székhelyeken lévő papi szeminariumok fentartatnak. stb. Strassburgban mintegy 10,000 népiskolai tanuló van 160 tanítóval. A város által legközelebb újból felállított mintegy 40 népiskola közösnek vagyis felekezeti jellemnélkülnek nyilvánított, amely intézkedés ellen, különösen a katolikusok rendkívüli izgatást fejtenek ki.

Ausztria. Protestáns iskolák száma. — K ö l c s ö n L i n z b e n .

Ausztriában jelenleg 395 protestáns népiskolai község van 354,849 lélekkel, 216 lelkésszel, 16 káplánnal, 526 tanítóval, 16 tanítónővel. Az iskolák közül német 218, cseh 219, magyar 34, lengyel 1, vegyes német-szláv 18. A magyar iskolák hihetően mind Bukovinára esnek

A felső ausztriai tartományi bizottság azon javaslatot fogja terjeszteni a legközelebb összeülő képviselői gyűlés elé, hogy iskolai célokra egy negyedrészt millio forint kölcsön vétessék fel, mert különben nincs benne mód, hogy a szükséges reformok keresztül vitessenek s a nyolc éves iskolai kötelezettséghez szükséges épületek és egyébck előállítassanak. Biztos remény van hozzá, hogy a tartományi gyűlés liberalis többsége a kölcsön felvételt szívesen fogadta véteti.

K ü l ö n f é l é k .

Válasz nt. Szász Domokos urnak.

Az Erdélyi prot. közlöny 1. és 2. számában Sz. D. ur harcol ellenem, mint „halottaiból feltámadt inquisitor“ ellen Engedje meg, hogy mig a vádként felhozott „szent dühöngéseket, spanyol csizma óhajtását, kenetes káromkodásokat, ultramontanizmust, őrvongó átkozódásokat“ stb. a Figyelmezőből ki nem mutatja: igazság-szeretetében kételkedjem és azon könnyelmű megjegyzést, hogy állításom, miszerint nt. ur az apostolicum mellőzését indítványozá a „prot.-egylet“ helyeslése mellett, kegyes föllentés volna, méltó indignatióval visszautasítsam; miután ugyanezt a politikai lapok is, egyenesen „prot.-egyleti“ tollból közölték s miután nt. ur az osnabrückeri gyűlés és a Schröder-Sydow-félek tervszerű hitvallás-rombolásnak szántszándékos vagy öntudatlan eszköze

volt és miután a magyar „prot.-egylet“ nem tudományos vagy irodalmi társulat a sárospataki terv szerint, hanem protestans álarc alatt „reform“ a pesti kivánság értelmében, azaz agitálás. Hogy az apostolicum mellőzését még sem viheti ki; annak egyszerű oka ez: „sokat akar a szarka, de nem bírja a farka.“ Továbbá kérem, sziveskedjék figyelembe venni, hogy a „prot.-egylet“ is a kritika alatt áll és hogy ez nem denuntiatio; — állításaimat el nem ferdíteni (a nicaenumról!) a „bornirt“ stb. epithetonokat — ha kedve tartja — más téren ám használja, de az irodalmi decorumról ne feledkezzen meg. — Megbotránkozásom kifejezésére azonban alig találok szót ezen káromlás felett: „debreceni szent Lélek“! és hogy egy prot. lelkes az Ur Lelkének fegyelméről semmit sem tud; fegyelem helyett kétszer is figyelmet olvasván. — Legyen meggyőződve, hogy debreceni elvtársaimat (egy hittanár uron kívül) soha sem láttam, és aligha is lesz szerencsém őket előbb láthatni, mint Megváltónk színe előtt. Az én ambíció: az Urban meghalhatni és addig is csendben fogok munkálkodni, nem kérve, ki fog-e kelni vetésem, vagy ki jó aratásomba. Rendesen csak odiosus tárgyakban szoktam felszólalni, mint egykoron a pátens. most a „prot.-egylet“ stb. ellen. Hogy pedig az egyedül idvezítő hit Debrecenben is uralkodik, annak a keresztyén csak örvendhet és hasonlót Kolozsvárnak is csak kívánhat, azon megjegyzéssel, ne méltóztassék az egyedül idvezítő e g y h á z nevű blasphemiat a protestantismus hit általi igazulásával fölcserélni. Sola fide!

Miután nt. ur a keresztyént úgy defineálá, hogy e meghatározás szerint egyetlenegy keresztyént sem mutathat elő, mert nincs egy is, ki Istent teljes szívéből stb. szeretne volna mindig; miután ily, különben sehol sem létező, szentség mellett Megváltóra nincs szükségünk és okát sem tudjuk, miért kellene Krisztusnak szenvednie; miután vallás dolgában még mindig a XIX. századot emlegeti s dacára némely oldalvágásnak, az unitárokkal mégis egyetértő kezet szorit és Channing unitár apostolságát ignorálja: ama sz. Igét: „Az Isten megjelent a testben“ nt. ur szájában frázisnál egyébnek nem tekinthetem. Strausz idézett szavára én is Strausz ó és új hitével válaszolok: „Wenn der alte Kirchenglaube absurd war, so ist es der modernisirte. der des Protestantenvereines und der Jenenser Erklärer doppelt und dreifach; — er widerspricht sich in allen Theilen; wie könnte er da mit der Vernunft stimmen?“ Ily bölcsességet nem irigylek. Nt. ur épen oly zordonul ellentmond önmagának, mint — bizonyosága szerint — az unitárok; hiszen oly egylet tagja, mely az ő propagandájok.

Azon khimaerát, mely ellen érdeklött cikkében harcol, csakis lelkiismerete, melyre hivatkozáim, állította fel; én az nem vagyok. Per se, ha egy Schenkel a hívő lelkészeket kitarja a hivatalból, az nem inquisitio, hanem felvilágosultság és a tudomány roppant haladása; míg mi, ha a tévelygéstől jóakarólag óvunk, inquisitorok vagyunk és a kutató szellem röptének szárnyait szegjük! Most is csak a méltánytalanul felemlített Hengstenberg*) haldoklási utolsó szavát követem: „Man muss ihnen (a rationalistáknak) beweisen, dass Christus ist, dass Christus ist“ — midőn

*) Ballagi ur, ha kifogytak gondolatjai, Hengstenberget szidta. „XIX. század“ és „extreme Hengstenberg'sche Richtung“ — e kifejezésekért mikor kezdik a theol. dilettánsok magokat szégyenelni? —

ezeket írom; mert, ha hitvallását: „az Isten megjelent a testben“ komolyan veszi, az unitárokkal és Krisztustagadókkal egy vallási testületben nem maradhat és így reményem, hogy ezen, a Krisztusba vetett hitével a „prot.-egyletből“ ki fog lépni. Én, mint Hengstenbergnek (kit csak a nem ismerők gyalázzhatnak) tisztelője és határozott lutheránus, amily ellensége vagyok az uniónak, a hitvallás-keverésnek, de a tulzó Luthard-félék szükkeblüségének is, — ép oly barátja akarok lenni a protestáns confoederatiónak, a principium materiale legszigorubb megtartása és az egyes prot. konfessziók teljes tisztelete mellett. Hogy ez mennyiben hűtlenség a reformáció elve iránt vagy akadályozza az igazságot, menyiben nevétséges vagy ultramontán, arról tessék felelni — nem a XIX. század tudatlan hitetlenei — de bíránk, az Isten és saját lelkiismerete előtt! A „prot. egylet“ fölött mondott kritikámból nem vonok vissza egy árva szót sem, és ha az oly hamar, mint hiszem, fel nem oszlik, bármily odiosus lenne is a küzdés ellene, én újra fel veszem; ily dolgokra is kell valakinek vállalkoznia.

Fogadja nt. ur szánakozásomat mostani benső meghasonlása és ellenmondásai felett és azon óhajomat, hogy mielőbb érje el azon összhangzást, melyhez a Krisztusban vetett hit által jutunk!

Limbach, 1873. febr. 4.

Frecska Lajos.

Eszme csere az 1872. april 22—26-ig Debrecenben tartott tiszántuli ref. egyházkerületi közgyűlés né-mely tárgyai felett.

A tiszántuli ref. egyházkerület említett közgyűlési jegyzőkönyve 17-ik és 71-ik számai alatt két, részint feltűnő hivatalos előterjesztés, részint meglepő intézkedés és határozat olvasható.

Meglepő, mondom mindegyik, bár két különböző téren mégis az egyik a másiknak kiegészítője, az egyik borut, a másik derüt jelző.

Saját szellemi érdekünk, protestáns tudományosságunk, tudomány pártolásunk, és fejlesztésünk követelik mérlegezésbe venni a fentebb jelzett számok tárgyait, azok felett eszme cserét váltani, körültekintő tájékozást szerezni és nyújtani.

A közgyűlési jegyzőkönyv hivatolt 17-dik száma így hangzik: „a lelkész-képességi vizsgák a meghatározott módozat szerint tartattak meg; a nagy többségre nézve nem volt meglegedve a küldöttség a tanúsított eredménnyel, több önállóságot, a feleletekben nagyobb szabatos-ságot és biztóságot, általában erősebb és mélyebb készületet várt volna meg.“

A vizsgáló küldöttségnek a közgyűlés előtt feltárt e fájdalmas nyilatkozata mélyen döbönti meg szívét és lelkét minden tudomány és műveltségben előhaladni ohajtó, és törekvő egyháztagnak; aggodalmat támaszt a protestáns theologiai tudományosság, általában a tudomány pártolása, fejlesztése és tökéletesítése iránt

Lelkészségre lépő ifjainknak közzétett készületlensége azt látszik mutatni, hogy ők azon hivatalnak, melynek szellemi éltetői és vezérei lesznek, fontosságát, nagyszerűségét és hatályosságát figyelembe sem veszik, azt tisztán és egyedül kenyérkereseti módnak, s oly állapotnak nézik, melybe egyszer beelépven, nyugalmas szellemi tétlenségben tölt-

hetik le napjaikat. Nemes és szilárd erkölcsi érzülettől kell áthatva lenni pályakezdő lelkészeink egész lényének, tiszta felfogása és helyes ismeretével birni azon életpályának, melyen küzdendők és munkálандók. Az erkölcsi érzület megsértése már, oly készületlenség felmutatása azon tekintélyes és tudományos testület előtt, melytől hivatalra való felhatalmaztatásukat várják. Vajjon ha tudná népünk, tudnák gyülekezeteink leendő lelkészeiknek szembeszökő tudományhiányát; nem nagyobb ellen-szenvel viseltetnének-e, mint jelenben, a templom, és lelkesi hivatal iránt. „Ti vagytok a földnek sava, — így szól az irás, — hogy ha a só megizetlenül, mivel sózatik meg?“ és „miként lehet beszédetek Pál szerint, kedvességgel, mintegy sóval megsóztatott?“ „Most világosság vagy, azért mint világosságnak fiai, úgy járjatok.“ Jaj Ézsaiás szavai szerint azoknak, kik a világosságot setétséggé változtatják.

Feltűnő, valóban, e tárgyban az, hogy noha főiskolánk bölcs és előrelátó kormányzói, belátva a tudományok naponkénti óriás haladását, emelkedését és terjedését, nehogy hajdani híres főtanintézetünk hátramaradásba sülyedjen, a theologiai tudományokat szélesebb terjedelemben határozták előadatni, a régi 2 tanár helyett négy állítatván elő azok előadására: mégis theologiót végzett ifjaink a tudomány könnyebb és szélesebb megszerezhetése mellett, oly csekély tudományos haladást és sikert mutatnak, mint a melyet a vizsgáló küldöttség a közgyűlés színe elébe terjesztett.

Nem állítom, ismerve az észtehetségek fokozatát nem is követelhető, hogy lelkészeink kivétel nélkül feltűnő tudósok: Sinaiak, Budaiak, Diószegiek, Tataiak vagy Szoboszlaiak legyenek; de egyházunk egyeteme, protestáns elvünk, s érdekünk és az a hivatal, melyhez „tiszteletes és tudós“ cím szokott mellékeltetni, megkövetelhetik, hogy lelkészeink a jelenkori tudományosság színvonalán álljanak a theologiai téren is

Tudom én azt, hogy az iskolai tanulmány lelkészjelöltjeinket tudósokká nem avatja, de tudom azt is, hogy azon iskolai tannmány az alap, mégpedig azon szilárd alap, melyet ha jól meg nem vetettek, nem lesz mire építeniök vezér és utmutató nélkül.

Alapos bölcsészeti ismeret és tudomány vezet alapos és józan theologiai jártasság és tudományra. Legyen tehát e kettő tanítása és tanulása elválhatatlan összekötve. Értelmes, okos, tiszta belátású és világos ítéletű theologus filozofia nélkül nem képzelhető. Erős filozofus, erős theologus.

Hol hiány, hátramaradás van: ott annak gyógyszerének is kell lenni, és azon gyógyszer elodázhatlanul alkalmazandó. A gyógyszert e tárgyban, a tényből ítélve, maga egyházkerületünk mutatta ki s ez szerintem is az, mi a 17-dik szám végpontjában így áll: „az első lelkészségi vizsgát tevők közül egynek készület hiánya anyira szembetűnő volt, hogy egy évre visszavettedett.“ Legyen tehát szigorú vizsgálat mind erkölcsi, mind tudományos tekintetben; egy, alapos jártassággal nem bíró se bocsátassék lelkipásztori hivatalra, anyival is inkább, mivel napjainkban tapasztalható, hogy választásoknál nem anyira a tudományos képzettség, mint a nagy hang a mérvadó.

A 71-dik szám alatt a főiskolai hittanszaki tanárkarnak a közgyűléshez erős indokokkal támogatott indítványa olvasható, melyszerint:

Minden egyházvidékben lelkesi értekezletek tartassanak;

Protestáns irodalmi társulat alakíttassék;

Végre a központon Debrecenben protestáns közlöny indíttassék.

Ez indítványok mondom meglepőek, mert az indítványozott tétel, mint tudom, ez időig egyházkerületünkben ismeretlenek, megelőzték ebben tisztánlunkat más egyházkerületek egyházvidéki lelkészértekezletei. Hogy lelkészértekezleteink, protestáns irodalmi társulatunk és protestáns szakközlönyünk lehessenek, fenállhassanak, tudományszerüleg munkálkodhassanak; minden jóakaratu és képzett protestáns közakarata és közmüködésén kívül, szükségelt feltételek: lelkészeinknek alapos tudományossága, avatottsága, buzgó szellemi munkássága, a fontos ügy iránti érdekeltsége és tapasztaltsága.

De ne csak lelkészi, hanem tanári és tanítói értekezletek is állíttassanak egyházvidékeinkben is. Sőt szebb és jobb lenne, hogy ne legyen e külön elnevezés és munkatér, hanem a kettő együtt gondolkozzék, tegeyen, munkáljon és hasson. Egyik a másikat nem mellőzheti. A tanítók szintügy őrei, oszlopai a protestantizmusnak, az üdvige tanításának, az erkölcsi élet nemesítésének és a tudomány terjesztésének. Ők is egyházunk tagjai, férfiai; nem külön osztály pap és tanító, pap, tanító mind-egyik egy nagy és fontos célra működik.

Ha a hittanszaki tanárkar e korszerű indítványai — köszönet nékiek — életre indulhatnak: a protestáns tudományosság hajnala akkor kezd ki- s felderülni, lesz mozgás, élet, haladás a protestantizmus szelleme szerint.

Ha e korszerű és nagyfontosságú indítványok a rothadás magvát rejtenék keblökben, jaj, háromszoros jaj; a dicsőített, mindig emlegetett protestáns tudományosság és szabad vizsgálódás nem előre haladás, hanem visszabukás, visszaesés.

Ki kell szállnunk álmos tétlenségünkéből; tanulunk, buvárkodnunk és tanulmányoznunk és aztán a gyűjtött tudomány ismereteket közhasznuakká kell tennünk.

Szomorító lenne, ha a két első indítvány a harmadik gyászos sorsára jutna; egy folt lenne nemcsak tisztántuli egyházkerületünkön, hanem az összes protestantizmuson.

A legjobb szándék, és legnemesebb cél vezérelte tollamat.

Keszi Hajdu Lajos,
lelkésztanár.

Darwin és a francia akademia. — A nemcsak tekintélyre de jövedelemre nézve is kitünő francia akadémiai tagságra, a közelebbi időkben Darwin is pályázott, de siker nélkül, mert az ő ösmertes elméletét, hosszas tudományos vitatás után, csaknem egyhangulag visszavetette a nevezett akademia és Darwint tagjául nem fogadta el.

A reformzsidók s a protestáns egyletek. — Korunk egyik kitünő zsidó írója Philippon így nyilatkozik: Mi zsidók csak örülhetünk annak, hogyha a racionálisizmus minél nagyobb mértékben elterjed, merthiszen mindenki tudja, hogy az, ami vallásunk tan tartalmával a legnagyobb rokonságban áll. Egy másik zsidóíró az izraelita heti lapban így kiált fel: „a lelkek most, a zsidóság tanai iránt nyilván fogékonyab-

bak; az ami a megtisztult vagy tisztuló félen lévő vallásos nézetekben s törekvésekben mutatkozik, (mint pl. Protestantenverein, unitarizmus s többefélék) nem egyéb mint zsidóság.“ Das ist ja Judenthum! Ev. kirchl. Anz. f. Berlin. Ev. Kirchen-Chronik. 1873. pag. 160.

A keresztyénség alapfeltételei. — Müller Gyula kitűnő protestáns theologus egyetemi hittanár s az ugynevezett közvetítő theologia híve, a keresztyénség alapfeltételeit következőkben határozza meg: „Hit az Istenbe, mint a tyánkba, a világ mindenható teremtőjébe és fentartójába, aki szent és igaz, de egyszersmind jó és irgalmas; hit az Istennek egyszülött fijába, akit az Atya, mint valóságos embert küldött el az ő testvéreinek megváltására, és aki egykor elfog jöni mint a világnak birája és mint király az ő dicsőséges országában; hit a Szent Lélekbe, aki az egyházat alapította, amelyben mindazok, akiknek igaz bűnbánatuk és élő hitök van, megnyerik bűneik bocsánatját s egykor majd a dicsőséges feltámadásnak és az örökéletnek részesei lesznek.“

Rövid irodalmi szemle.

Deutsche Blätter. Eine Monatsschrift für Staat, Kirche und sociales Leben. Unter Mitwirkung namhafter Staatsmänner, Theologen, Historiker und Pädagogen herausgegeben von Dr. G. Füllner. Gotha. Perthes.

Ez, egy oly kitűnő tudományos folyóirat, amely mint címe is mutatja, nem csupán egyházi, hanem állami és társadalmi ügyekkel is foglalkozik s ezeknek mezéjén a jelenkor nagyfontosságú kérdéseit tudományosan fejtegeti. — Áll pedig a folyóirat tisztán és határozottan az evangéliomi pozitív keresztyénség alapján, anélkül, hogy az egyes konfessziók ellentéteivel sokat törődnek. Nem csak a szorosan egyházi, hanem az összes állami és társadalmi ügyekre vonatkozólag is azon elvet követi e folyóirat, hogy a német nemzetnek a jövőhöz joga csak annyiban lehet, amenyiben az élő keresztyénségnek határozott híve és képviselője leend. A római katholicizmussal, ultramontanizmussal s különösen a csalhatatlan pápával nyílt harcban áll, s ohajtja a németországi római kath. egyháznak Rómától teljes függetlenségét. De határozottan harcban áll e folyóirat a protestáns egyház határain belől azon irányzattal is, amely liberalizmus, reform s más eféle szép hangzású nevek alatt, a keresztyénség alapigazságait megdönteni vagy elsilányítani erőlködik, s más fundamentomot akarna vetni, ahelyett amely már vettetett. Ezen egyházi liberalizmus azon nagy vésszel fenyeget, hogy a Krisztusban kijelentett idvesség örök alapjai semmivé tétessenek; midőn pedig a modern kulturát és a keresztyénséget kibékíteni akarja, hitnélküli morált akar tolni az élő hit helyébe, ahelyett hogy az evangéliom lelkével és újjászülő erejével igyekeznek általhatni és építeni a jelenkort. — E folyóirat az 1871-dik év október havában keletkezett és az óta több kitűnő férfiaknak mint munkatársaknak neveivel találkozunk abban, mint pl. Christlieb bonni egyetemi tanár, Dalton petersburgi ref. lelkész;

Ebrard erlangeni, Geffcken strassburgi, Goltz bazeli, majd königsbergi, Hoffman erlangeni, Kähler hallei, Lange bonni egyetemi tanár és még többek. — Alkalmoszerűleg későbbben is gyakran visszatérünk e folyóirat tartalmára. Most csak anyit jegyzünk meg, hogy megjelenik havonként nagy 8-adrétben, 4 ives füzetekben. Előfizetési ára egy évre 4 tallér amelyhez járul még minálunk az agio és a postai költség is s így 8—9 osztr. forintba belekerül évenként; de bizonyynyal megéri azt s mi is a leghatározottabban és buzgón ajánljuk e folyóiratot mind a lelkészi körök mind a főiskolák és gymnáziumok számára. — Időről időre több más külföldi folyóiratot is fogunk ösmertetni.

Geschichte der Stadt Siegen in übersichtlicher Darstellung, mit besonderer Berücksichtigung des evangelischen Kirchenwesens daselbst Nach gedruckten und ungedruckten Urkunden von Fr. W. Cuno, Pfarrer zu Hirzenheim bey Dillenburg. Dillenburg 1872. 8. r. 256 lap.

Siegen, ma Poroszországban az Arnsbergi kerület egyik kitünő gyárvárosa, egykor pedig a nassauai Siegen hercegség fővárosa. De mit tartozik ez mi reánk? Tartozik igenis, mert aki multunkkal ösmerős, az tudni fogja hogy a magyar ref. egyház a XVII-ik század elején s közepe táján a nassauai ref. egyházakkal s épen Siegenel is nem csekély egybeköttetésben állott. Siegeni lelkész volt azon Bisterfeldnek atyja, aki Bethlen Gábor által Heidelbergből Erdélybe hivatva, a gyulafehérvári főiskolának egyik buzgó és munkás tanára volt. Ő volt az első magyarországi Fauszt, nempedig Hatvani. Lásd életét Seiwertnél: *Nachrichten v. siebenb. Gelehrten* Ugy látszik, hogy Siegenben valaha tanultak is magyar reformátusok. Így például, a magyar zsoldáros könyv régi kiadásai elején, tudjuk hogy ott áll egy vers e cím alatt: Rémus György deák verseinek magyarra való fordítása és Molnár Albertre való alkalmaztatása: „Dávid királynak másfél száz zsoldárit, Szent Lélek által iratott énekét stb. Midőn ezt jól látta a Molnár Albert, aki sok országot látott és tengert“ stb. A versnek pedig alá ez van írva: Irta Nassovia tartományában, Siegen városában, Farkasfalvi Filitzki János theologus deák 1607. esztendőben, april 25-dik napján. Nyilván a címzett monographia Siegenéről vagyon itt szó. Még több adatokat is lehetne felhozni, amelyek református apáinknak Nassauval s Siegen-nel való egybeköttetését mutatják. Sajnáljuk, hogy az igentisztelt szerzővel, csak akkor jöhettünk levelezési érülködésbe, midőn már műve legnagyobb részben készen volt. Egyébiránt jól esik kijelentnem, hogy szerző, nyomozásai közben találkozván néha a magyar reformált egyház multjának emlékeivel, magán leveleiben multunkról s őseinkről a legnagyobb lelkesedéssel és magasztalással szól. Fent címzett művét pedig, mint tanulságos monographiát ajánljuk az illetők szives figyelmébe.

Cornelii Nepotis liber de excellentibus ducibus exterarum gentium, cum vitis Catonis et Attici. Magyarázó jegyzetekkel kísérte Márk Pál, a debreceni ref. főiskolában gymnasiumi tanár. Debrecen. Kiadta Telegdi K. Lajos. 1872. 8 r. 8 és 244 lap.

Ismét egy kitünő gyümölcse a debreceni tanárok iskolai irodalmi

munkásságának. — Cornelius ezen magyarázatos kiadása, mely a legjelesebb külföldi tekintélyek nyomain készült, mindenesetre egyik alkalmas eszköz a római remek irodalomban való jártasság előmozdítására. A könyv nyomdai kiállítása igen csinos, tiszta, világos nyomással; a debrecen városi nyomdának egyik kitünő műve az újabb időkből.

Kis dalnok. Énektani gyakorló és dalkönyv, népiskolák számára. Szerkeszté Goll János. I. Füzet. Alsóbb osztályok számára. Pest. 1873. Aigner. 8 r. 70 lap. Ára 50 kr.

A gyermeki kedélyhez és életkörhöz alkalmazott dalversek hangjegyekkel. A kiállítás csinos. — Ajánljuk az illető szakértők és tanítók figyelmébe.

A pesti ref. theologiai önképző-kör, vegyes tartalmu havi közlőnyt indított meg „Ifjúsági lapok“ cím alatt. — A legőszintébb örömmel üdvözljük tanuló ifjaink, különösen leendő papjaink célszerű önmunkásságát bárhol is; mert valóban nagy szüksége van és lesz egyházunknak tudományosan művelt s vallás iránt hű s buzgó papokra. Az önmunkásságnak azonban, avégre hogy valóban sikeres legyen, kellő mezőn és helyesen kiválasztott tárgyak körül kell forognia. Ugy látszik, hogy pl. a theologus ifjakra nézve, legcélszerűbb lenne a külföld valóban jeles theologiai műveinek minél gyökeresebb tanulmányozása s kölcsönös ismertetése. Természetes, hogy a tanárok tiszte lenne mind az alkalmazott művek kijelölése, mind általában az önmunkásság vezetése stb. — Nagy horderejű s nehéz tudományos kérdések fejtegetése, egyházi s iskolaügyi reformok, indítványok, tervezések stb. a hajlottabb korra maradhatnak. Mindnyájunkra is ugyan, de különösen az ifjakra nézve, igen bölcs arany szabály az, mit Horácz ad: „Sumite materiam, vestris qui scribitis aequam viribus, et versate diu quid ferre recusent, quid valeant humeri.“ stb.

A bánáti esperestségi bizottságnak a zsinati előmunkálataiokról készített jelentése, melyet a januári füzetben röviden mi is ösmertetünk, 80 krért, folyó évi Március 15-dikéig, T. Mockovcsák János T. nagybecskereki ev. lelkész urnál folyvást megrendelhető. — Részünkről is ajánljuk az érdekes és tanulságos művet, mely az illetőknek nem egyikét tárgyat nyújt gondolkodásra.

Bakos Gábor ur, a „Közigazgatás“ című folyóirat szerkesztője „A magyar közigazgatási tudomány kézi könyve“ című hézagpótló munkára hirtet megrendelést. A mű 12 kötetből fog állani, az első f.évi február hóban jelenik meg; a többiek, havi időközökben követik egymást. Egy kötet ára egy frt. o. é. mely csak a mű átvételénél, illetőleg utánvétel útján fizetendő. A megrendelések Zilahi Sámuel könyvkereskedésébe küldendők, Pest. Váciutca. 9. sz. a.